

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**“КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ”**

Харків
2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

Електронна копія

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**
**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**
**“КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ”**

(галузь знань 0304 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”,
напрямок підготовки 6.030401 “Правознавство”)

Харків
2013

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни “Конституційне право України” (галузь знань 0304 “Право”, освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”, напрям підготовки 6.030401 “Правознавство”) / уклад.: Ю. Г. Барабаш, В. П. Колісник, Т. М. Слінько та ін. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 131 с.

У к л а д а ч і: Ю. Г. Барабаш,
В. П. Колісник,
Т. М. Слінько,
В. В. Речицький,
О. Г. Кушніренко,
Л. К. Байрачна,
С. Ю. Лукаш,
І. І. Дахова,
Ф. В. Веніславський,
Л. І. Летнянчин,
В. І. Кичун,
Ю. В. Ткаченко,
О. О. Чуб,
О. В. Нестеренко,
Є. В. Ткаченко,
О. П. Євсєєв,
І. К. Полховська,
В. В. Середюк-Буз,
Г. В. Берченко

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 8 від 17.10.2012 р.)*

© Національний університет “Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого”, 2013

1. ВСТУП

Навчальна дисципліна “Конституційне право України” є базовою дисципліною при підготовці фахівців за спеціальністю “Правознавство”. Сучасне конституційне право – це галузь права, яка закріплює основні засади демократії, правовий статус особи та організацію державної влади і місцевого самоврядування.

В умовах становлення України як демократичної, правової, соціальної держави вивчення цієї дисципліни має особливе значення та дає студентам широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування дієздатних структур громадянського суспільства.

На вивчення конституційного права України відводиться 234 год, із них 84 год – лекційних, 52 для практичних занять. На самостійну й індивідуальну роботу виділено 54 год.

Вказані в навчальній програмі питання об’єднанні в окремі модульні завдання (6 модулів). Такий підхід дозволяє більш глибоко вивчити та зрозуміти головні проблеми конституційного права в сучасних умовах, особливо з огляду на їх дослідження через призму правових позицій Конституційного Суду України з відповідних питань, а також практики застосування в Україні ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів та рішень Європейського суду з прав людини.

При вивченні навчальної дисципліни “Конституційне право України” студенти повинні:

– **знати** поняття “конституційне право України”, його місце в системі галузей публічного права; основні положення теорії конституціоналізму та конституції; концептуальні засади конституційно-правового статусу людини і громадянина; конституційні основи побудови громадянського суспільства в Україні; форми безпосередньої демократії; системи органів державної влади і місцевого самоврядування; засади територіа-

льного устрою та особливості правового статусу Автономної Республіки Крим; форми та суб'єктів захисту Конституції України; питання відповідальності в конституційному праві;

– **вміти** використовувати отримані знання щодо конституційного захисту прав і свобод людини та громадянина; користуватися здобутими навичками у сфері взаємовідносин громадян, їх об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства із органами та посадовими особами публічної влади, а також щодо провадження та процедури розгляду питань конституційно-правового характеру в державних органах та установах; аналізувати та коментувати нормативно-правові акти, які регламентують статус людини та громадянина, функціонування інститутів громадянського суспільства, організацію та діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Всього годин	У тому числі			
			лекції	практичні заняття	самостійна робота	індивідуальна робота
1	2	3	4	5	6	7

Змістовий модуль I.

Теорія конституціоналізму та конституційного права України

1.	Теоретичні аспекти конституціоналізму	10	4	2	3	1
2.	Теоретичні засади Конституції	9	3	2	3	1
3.	Конституційне право України як галузь права	5	2	–	2	1
4.	Суб'єкти конституційного права України	9	3	2	3	1
5.	Громадянство України	9	4	2	2	1
6.	Особливості правового статусу іноземців, осіб без громадянства та біженців	5	3	–	1	1

Змістовий модуль II.

Конституційний процес в Україні

7.	Конституційний розвиток в Україні	9	3	2	3	1
8.	Характеристика чинної Конституції України	10	4	2	3	1
9.	Загальна характеристика конституційного ладу України та система його засад	8	2	2	3	1
10.	Україна як суверенна та незалежна держава	8	3	2	2	1

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

Змістовий модуль III.

Конституційний лад України та його основні засади

11.	Україна як правова та соціальна держава	11	3	4	3	1
12.	Характеристика України як демократичної держави	13	5	4	3	1
13.	Засади конституційного ладу та національно-культурна сфера	4	2	–	1	1
14.	Конституційно-правові засади територіального устрою України	13	5	4	3	1
15.	Конституційні засади місцевого самоврядування	7	2	2	2	1
16.	Державні символи України	4	2	–	1	1

Змістовий модуль IV.

Конституція України та права людини

17.	Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини та громадянина	8	3	2	2	1
18.	Зміст особистих (громадянських) прав людини	8	3	2	2	1
19.	Зміст політичних прав громадян	7	3	2	1	1
20.	Зміст економічних, соціальних, екологічних, культурних прав людини та громадянина	3	1	–	1	1
21.	Конституційні гарантії прав людини	5	2	–	2	1
22.	Конституційні обов'язки людини та громадянина	4	2	–	1	1

Змістовий модуль V.

Конституційно-правове регулювання формування, організації та діяльності органів державної влади України

23.	Конституційні засади виборчої системи та виборчого права в Україні	12	4	4	2	2
-----	--	----	---	---	---	---

1	2	3	4	5	6	7
24.	Конституційно-правовий статус парламенту України	7	2	2	2	1
25.	Спеціальні органи конституційного контролю	3	1	–	1	1
26.	Конституційний статус народного депутата України	5	2	–	2	1
27.	Конституційний статус Президента України	7	2	2	2	1
28.	Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України	4	1	–	2	1
29.	Конституційні засади судової системи та системи органів прокуратури України	4	–	–	2	2

Змістовий модуль VI.

Правова охорона та захист Конституції України

30.	Правова охорона та захист Конституції України	7	2	2	2	1
31.	Конституційний Суд України як суб'єкт правової охорони та захисту Конституції України	10	4	4	1	1
32.	Відповідальність у конституційному праві	6	2	2	1	1
	Всього	234	84	52	54	44

ЗАТВЕРДЖЕНО
вченою радою Національного
університету “Юридична академія
України ім. Ярослава Мудрого”
(протокол № 2 від 16.10.2012 р.)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ”

Розділ 1. Теорія конституціоналізму та конституційного права України

Ідея обмеженого правління як політико-правова доктрина. Формування американського конституціоналізму та його риси. Європейський конституціоналізм та його особливість. Поняття та система сучасного конституціоналізму.

Поняття конституції та її юридичні властивості. Функції конституції. Класифікація конституцій. Загальна характеристика сучасних конституцій.

Конституційне право як галузь права: поняття, предмет, метод, система та джерела. Конституційно-правові відносини та їх складові.

Загальна характеристика суб'єктів конституційного права. Правосуб'єктність Українського народу.

Громадянин України як суб'єкт конституційного права України. Принципи громадянства. Підстави та порядок набуття громадянства України. Підстави та порядок припинення громадянства України.

Органи публічної влади як суб'єкти конституційного права України.

Особливості правового статусу іноземців, осіб без громадянства, біженців та осіб, які потребують притулку, тимчасового чи додаткового захисту.

Розділ 2. Конституційний процес в Україні

Конституційний розвиток в Україні. Головні етапи розвитку українського конституціоналізму.

Розробка і прийняття Конституції України 28 червня 1996 року. Практика внесення змін до Конституції України. Конституційний процес на сучасному етапі.

Загальна характеристика Конституції України 28 червня 1996 року. Порядок прийняття Конституції України. Порядок внесення змін до Конституції України.

Розділ 3. Конституційний лад України та його основні засади

Конституційний лад України та система його засад.

Україна як суверенна держава. Співвідношення державного і народного суверенітетів. Акти міжнародного права в правовій системі України. Конституційні засади міжнародної діяльності та міжнародні договори України. Захист державного суверенітету в Конституції України.

Україна як правова держава: принцип обмеження влади Конституцією та законами, принцип поділу влади. Судова влада у правовій державі. Принцип верховенства права як складова конституційного ладу України.

Україна як соціальна держава. Конституційні засади економічної системи. Право власності за Конституцією України. Соціальні зобов'язання держави за Конституцією України.

Україна як демократична республіка. Принцип народовладдя, форми реалізації народовладдя. Співвідношення між формами безпосередньої та представницької демократії у реалізації публічної влади в Україні. Принцип багатоманітності. Конституційний лад та громадянське суспільство.

Поняття та види референдумів. Предмет референдуму. Порядок ініціювання референдуму громадянами України. Порядок призначення (проголошення) референдуму. Порядок проведення референдуму. Юридична сила рішень, прийнятих на референдумі.

Принцип унітаризму та його закріплення в Конституції України. Ознаки унітарної держави. Поняття та система адміністративно-територіального устрою, його принципи. Порядок утворення та зміни адміністративно-територіальних одиниць. Особливості автономії в унітарній державі. Правовий статус Автономної Республіки Крим (АРК). Конституція АРК. Система органів влади АРК та їх компетенція.

Принцип гарантування місцевого самоврядування. Поняття “місцеве самоврядування” та його система. Особливості здійснення місцевого самоврядування на рівні області (району) та на рівні територіальних громад.

Засади конституційного ладу та національно-культурна сфера. Конституційний статус національних меншин. Правовий статус мов в Україні.

Державні символи України: поняття, види, нормативне закріплення.

Р о з д і л 4. Конституція України та права людини

Поняття “конституційний статус людини та громадянина”. Система прав і свобод людини. Природні права людини та їх закріплення в конституційному законодавстві. Обмеження прав і свобод людини. Міжнародні стандарти в галузі прав і свобод людини. Принципи конституційного статусу людини. Невід’ємність та невідчужуваність конституційних прав і свобод людини. Принцип рівності та форми його гарантування.

Загальна характеристика особистих прав людини. Право на життя та способи його захисту, право на недоторканність приватного життя особи. Свобода слова та її гарантії. Поняття та види інформації. Доступ до публічної інформації. Конституційний статус засобів масової інформації. Право на особисту недоторканність. Свобода пересування та вільний вибір місця проживання: поняття та умови реалізації. Право на свободу світогляду та віросповідання, форми його реалізації. Конституційний статус релігійних організацій в Україні.

Загальна характеристика політичних прав громадян. Виборчі права громадян. Принципи виборчого права. Право на

свободу об'єднань. Види об'єднань громадян. Політичні партії: поняття, порядок легалізації, права. Громадські організації: поняття, порядок легалізації, їх права, особливості конституційної відповідальності. Право на мирні зібрання. Види мирних зібрань. Умови реалізації права на мирні зібрання.

Загальна характеристика конституційного регулювання економічних, соціальних, екологічних прав, а також прав у сфері культури.

Конституційні гарантії прав людини.

Конституційні обов'язки людини та громадянина.

Розділ 5. Конституційно-правове регулювання формування, організації та діяльності органів державної влади України

Способи формування вищих органів влади в теорії та практиці конституційного права.

Загальна характеристика виборчого права як інституту конституційного права України. Поняття та види виборчих систем у світі. Виборчі системи та їх застосування в Україні.

Правове регулювання виборів народних депутатів України. Правове регулювання виборів Президента України. Суб'єкти виборчого процесу. Загальна характеристика стадій виборчого процесу.

Конституційний статус парламенту – Верховної Ради України. Склад та структура Верховної Ради України. Конституційна регламентація функцій парламенту України. Акти парламенту. Загальна характеристика законодавчого процесу. Досрокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Конституційний статус Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та Рахункової палати як органів парламентського контролю.

Конституційний статус народного депутата України. Набуття та припинення ним повноважень. Права та обов'язки народного депутата. Депутатський запит та депутатське звернення. Гарантії діяльності народного депутата України. Депутатська недоторканність.

Конституційний статус Президента України. Повноваження Президента України. Акти Президента України. Гарантії діяльності Президента України. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень Президента України. Правовий статус Ради національної безпеки та оборони України.

Конституційний статус Кабінету Міністрів України. Склад Кабінету Міністрів України. Особливості правового статусу членів Кабінету Міністрів України. Порядок формування та припинення діяльності Кабінету Міністрів України. Повноваження Кабінету Міністрів України. Акти Кабінету Міністрів України.

Конституційні засади судової системи. Конституційний статус органів прокуратури України.

Розділ 6. Правова охорона та захист Конституції України

Поняття дотримання, охорони та захисту Конституції. Форми захисту Конституції.

Конституційне судочинство як форма захисту Конституції. Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції. Порядок формування Конституційного Суду України і його структура. Функції та повноваження Конституційного Суду України. Юрисдикція Конституційного Суду України. Статус суддів Конституційного Суду України. Гарантії незалежності суддів Конституційного Суду України та підстави припинення їх повноважень. Загальна характеристика конституційно-судового процесу. Акти та правові позиції Конституційного Суду України (загальний підхід).

Відповідальність в конституційному праві. Конституційно-правова відповідальність: поняття, види, підстави.

Заборона політичних партій як форма захисту Конституції: правова природа та порядок застосування.

Захист Конституції в умовах дії воєнного та надзвичайного стану. Обмеження прав людини в умовах воєнного та надзвичайного стану.

4. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Т е м а 1. Теоретичні аспекти конституціоналізму

П л а н

1. Ідея обмеженого правління як політико-правова доктрина.
2. Зародження перших конституцій.
3. Формування американського конституціоналізму та його характерні риси.
4. Європейський конституціоналізм, його типові ознаки.
5. Поняття сучасного конституціоналізму.

Завдання

1. У 1669 р. англійський філософ Джон Локк на прохання графа Шефтсбері склав проект адміністративного устрою для колонії Нова Каледонія в Північній Америці, який був втіленням кращих уявлень філософа про справедливий соціальний устрій та правопорядок переселенців. Цей одноосібно створений документ виявився настільки обтяжливим для новоприбулих, що приблизно через 20 років вони добилися його відміни.

Як Ви думаєте, у чому полягає реальна причина невдалого проекту “конституції” Джона Локка? Дайте відповідь на запитання з точки зору сучасних уявлень про зміст та призначення конституціоналізму.

Якими є найбільш типові процедури ухвалення сучасних конституцій?

2. У свій час відомий французький філософ Поль-Анрі Дітріх Гольбах висловив думку про те, що органічна й досконало побудована конституція повинна служити “вуздечкою для вождів і народів”. Відомо також, що ще в першій Конституції Франції (1791) було записано правило про те, що будь-яка країна, в якій не проведено поділ влади і не визнаються основоположні права і свободи людини, не може вважатися такою, що має конституцію.

Дайте коментар наведеним фактам. Яке основне функ-

ціональне призначення конституції як основного закону? У чому полягає роль органічної конституції по відношенню до різних політичних режимів (лібералізм, авторитаризм, тоталітаризм)? Чи можна вважати конституцію також обмежувачем і демократичної влади?

3. У часи Томаса Джефферсона в американській конституційній традиції утвердилася ідея про те, що державній владі має бути конституційно дозволено робити лише те, що вільні громадяни (громадянське суспільство) вимагатимуть від неї самі. В іншому випадку, як писав англійський політичний філософ Герберт Спенсер, США ризикували б отримати “один із найбільш ефективних засобів зниження стандартів національного характеру”.

Прокоментуйте дане висловлювання Г. Спенсера. У чому, на Вашу думку, полягає основна ідея американського конституціоналізму? Як у США співвідносяться ідея конституціоналізму й ідея громадянських прав і свобод, громадянського суспільства в цілому? Яку роль в американській конституційній доктрині відіграють ідея верховенства права, поняття політичної та економічної свободи?

4. З формально-юридичної точки зору європейський конституціоналізм започатковано ухваленням у 1791 р. конституцій Польщі та Франції. У наш час вважається, що конституційні інститути будь-якої країни мають відповідати її національному характеру, сукупності писаних та неписаних правил і принципів її політичної системи і що лише при дотриманні даної вимоги вони можуть розраховувати на довготривалу перспективу в якості регуляторів людської поведінки.

Так, у сучасній Великій Британії ще й досі не відчувається потреби в писаній конституції, бо там політичне життя ґрунтується на прецедентах, давніх традиціях, добродійності і здоровому глузді.

З іншого боку, як зазначає відомий американський політолог Олвін Тоффлер, у самому способі політичної будови Європейського Союзу домінують принципи стандартизації, кон-

центрації, максимізації масштабів й централізації. Можливо, саме тому громадяни Франції та Нідерландів не підтримали запропоновану у 2005 р. Європарламентом конституцію для Європи – “шедевр бюрократичної майстерності, розміром у 400 сторінок”. Як зазначали науковці, авторам Конституції США знадобилося для досягнення аналогічної мети менше 10 сторінок, включаючи Білль про права людини.

Що Ви можете сказати про основні конституційно-правові орієнтири США та країн Західної Європи? Чи можна вести мову про існування конституційної специфіки посттоталітарних країн Східної та Центральної Європи? До якого типу конституцій слід віднести Основний Закон України? Чим характеризуються сучасні уявлення українського політикуму про конституціоналізм?

5. Прийнято вважати, що в глобальному, світовому вимірі норми органічних конституцій покликані виконувати роль потужних юридичних гарантій, які запобігають “розщепленню атомів ринку, демократії та свободи”.

Це означає, у свою чергу, що головною метою й цінністю сучасного конституціоналізму є соціальний поступ: досягнення динамічного стану суспільства, прискорення соціальних трансакцій, підтримання підприємництва і творчої свободи, обмеження державної влади, забезпечення ліберальної демократії як найбільш ефективного політичного режиму.

Якими є пріоритети сучасного органічного конституціоналізму? Як співвідносяться між собою цінності поступу, ринку, демократії та свободи? Чиї інтереси призначений відображати і гарантувати конституціоналізм?

6. У Конституційному договорі, укладеному між Верховною Радою України та Президентом України 08.06.1995 р., передбачалося, що він діятиме до прийняття нової Конституції України (але не більше одного року). Доопрацьований спеціальною комісією парламенту проект нової Конституції України опубліковано 28.05.1996 р. і передано на розгляд Верховної Ради України, яка прийняла його у першому і навіть другому чи-

таннях. Проте після цього конституційний процес зупинився, оскільки частина народних депутатів пропонувала остаточно ухвалити Конституцію лише на наступній сесії парламенту. Після видання Президентом України Л. Кучмою Указу про винесення проекту Конституції України на всеукраїнський референдум, який мав відбутися 25.09.1996 р., Верховна Рада України прийняла рішення працювати в режимі пленарного засідання і 28.06.1996 р. остаточно ухвалила Конституцію України.

Чи можна за таких умов вважати, що Конституція України – це досконале втілення ідей сучасного конституціоналізму?

Чи можна Конституцію України вважати результатом вимушеного компромісу між різними соціальними й політичними силами? Аргументуйте свою позицію.

Список нормативних актів і літератури

Барабаш Ю. Г. Український конституціоналізм як пріоритетний об'єкт наукових досліджень / Ю. Г. Барабаш // Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку / за ред. А. П. Гетьмана. – Х.: Право, 2009. – С. 93-99.

Речицкий В. Политический предмет конституции / В. Речицкий. – К.: Изд-во “Дух и Литера”, 2012. – 728 с.

Речицкий В. Прості цінності конституціоналізму. – Критика, № 1-2, 2011. http://krytyka.com/cms/front_content.php?idart=1018

Речицкий В. Конституціоналізм. Украинский опыт / В. Речицкий. – Х.: Фолио, 1998. – 160 с.

Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму: курс лекцій / П. Б. Стецюк. – Ч. 1. – Л., 2003. – 232 с.

Тацій В. Проблеми становлення сучасного конституціоналізму в Україні / В. Тацій, Ю. Тодика // Право України. – 2001. – № 6. – С. 3-8.

Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм / В. М. Шаповал. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.

Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції: навч. посіб. / С. Шевчук. – Х.: Консум, 2002. – 394 с.

Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення / С. Шевчук // Право України. – 2010. – № 3. – С. 52-61.

Т е м а 2. Теоретичні засади конституції

П л а н

1. Поняття “конституція” та її юридичні властивості.
2. Функції конституції.
3. Класифікація конституцій.
4. Загальна характеристика сучасних конституцій.

Завдання

7. Між Верховною Радою України та Президентом України 08.06.1995 р. було укладено *Конституційний договір*, який врегулював основні суспільні відносини, що прийнято вважати предметом конституційно-правового регулювання. Голова Конституційної комісії на пленарному засіданні парламенту привітав народних депутатів і весь український народ з прийняттям “Малої Конституції України”. Лідер парламентської опозиції при цьому обурився і зазначив, що будь-який конституційний договір не може вважатися Основним Законом країни.

Проаналізуйте висловлені оцінки Конституційного договору з точки зору класичних уявлень про юридичну природу конституції.

8. До міського суду 15.07.1996 р. звернувся громадянин К. із позовом на рішення виконавчого комітету міської ради від 10.07.1996 р., яким йому було заборонено проведення пікету під міською радою з приводу незаконної вирубки дерев на вулиці, де мешкав заявник. У позові заявник наполягав на тому, що відповідно до ст. 39 Конституції України від 28.06.1996 р. таке рішення за зверненням виконавчого комітету міської ради мав ухвалювати суд. Рішенням міського суду позов громадя-

нина К. залишився без задоволення. Суддя пояснив своє рішення тим, що посилання на ст. 39 Конституції України є некоректним, оскільки на момент розгляду позову Конституція України, яка була прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р., але офіційно опублікована лише 13.07.1996 р., ще не набула чинності. Таким чином, на думку судді, виконавчий комітет ухвалював рішення, керуючись Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28.07.1988 р. “Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР”. Громадянин К. оскаржив рішення суду в апеляційному порядку.

Якими є, на Ваш погляд, перспективи розгляду справи в апеляційній інстанції? Розкрийте юридичну природу Конституції України. Які юридичні властивості притаманні Основному Закону України?

9. На пленарному засіданні Конституційного Суду України під час розгляду конституційного подання Президента України щодо офіційного тлумачення Конституції України судья-доповідач заявив, що “єдиною причиною, яка викликає необхідність тлумачення Конституції та законів, є недосконалість юридичної техніки, пов’язана з неточними й неконкретними формулюваннями конституційного тексту. Якби текст Основного Закону був написаний чітко й зрозумілою мовою, не допускав подвійного розуміння і не містив протиріч, [то тоді] усі суб’єкти державно-владних повноважень діяли б у чіткій відповідності до Конституції і жодних протиріч і суперечностей не виникало б”.

Чи згодні Ви з таким твердженням?

Наскільки обґрунтованою є висловлена позиція?

10. У своєму зверненні до Міністерства освіти і науки України громадянин А., посилаючись на підручник з конституційного права, запропонував “з огляду на те, що Конституції притаманна виховна функція, запровадити з наступного року вивчення головних положень Основного Закону України у старших групах дошкільних виховних закладів та видати художньо оформлений навчальний посібник “Конституція в малюнках”.

Дайте стисло характеристику виховної функції Кон-

ституції? Знайдіть найбільш вдалий синонім до цієї функції та обґрунтуйте свій вибір.

Підготуйте обґрунтовану відповідь на звернення.

11. У текст Конституції УСРР 1919 р. при розробці було записано чимало програмних положень. Багато таких положень містилося і в Конституціях УРСР 1937 та 1978 рр. Текст Конституції України від 28.06.1996 р. також містить у собі окремі програмні положення. З іншого боку, у науці конституційного права існує точка зору про те, що наявність у конституції норм, які не відповідають реальним суспільним відносинам, свідчить про її фіктивність.

Проаналізуйте Конституцію УРСР 1937 р. та Конституцію УРСР 1978 р. на предмет наявності в них норм, які мали програмний характер.

До чого зобов'язують програмні положення конституцій? Чи потрібні програмні положення у тексті Конституції України? Чи можна вважати, що наявність в основних законах програмних положень призводить до їх фіктивності?

Список нормативних актів і літератури

Барабаш Ю. Г. Ідеологічна функція Конституції України: проблеми інтерпретації та трансформації / Ю. Г. Барабаш // Конституція України – основа розбудови правової демократичної соціальної держави та формування правової системи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23-24 черв. 2011 р. – Х.: Право, 2011. – С. 45-51.

Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації (До десятої річниці прийняття Конституції України) / О. В. Скрипнюк. – К.: Акад. прав. наук України, 2005. – 167 с.

Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму: курс лекцій / П. Б. Стецюк. – Ч. 1. – Л., 2003. – 232 с.

Тодика Ю. М. Функції Конституції України та її загальна характеристика / Ю. М. Тодика // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1997. – № 1. – С. 20-28.

Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 2000. – 608 с.

Тодыка Ю. Н. Конституция Украины – Основной Закон государства и общества / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 2001. – 382 с.

Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм / В. М. Шаповал. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.

Т е м а 4. Суб'єкти конституційного права України

П л а н

1. Загальна характеристика суб'єктів конституційного права України.

2. Правосуб'єктність Українського народу.

3. Громадяни України як суб'єкт конституційного права України.

4. Органи публічної влади як суб'єкти конституційного права України.

Завдання

12. Народні депутати подали законопроект, в якому пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 5 та інших статей Конституції, зокрема, замість терміна “народ” слід уживати “електорат (дієздатні громадяни України, які досягли 18 років)” у відповідних відмінках. На думку авторів законопроекту, це більше відповідатиме реальному стану речей, оскільки такого суб'єкта конституційного права, як народ не існує. Це зніме всі питання, пов'язані з відповідністю норм виборчих законів Конституції України, згідно з якими вибори вважаються такими, що відбулися, якщо в них взяв участь навіть 1 виборець.

Висловте Вашу позицію з приводу цього законопроекту. Дайте розгорнуту характеристику статусу (поняття, обсяг правосуб'єктності, відносини, в які вступає, тощо) такого суб'єкта конституційного права, як народ.

13. Із метою подолання суперечностей між Верховною Радою України, Президентом та Прем'єр-міністром, що, на думку політиків, виникають через недосконалість Конституції України в частині врегулювання діяльності вищих органів влади, Голова парламенту запропонував Президентові України та Прем'єр-міністру України укласти між трьома владними інституціями тимчасовий договір про розподіл владних повноважень, в якому на період до внесення в установленому порядку змін до Конституції України буде по-новому виписаний статус цих вищих органів влади.

Дайте правову оцінку такій пропозиції.

Чи є вказані державні інституції суб'єктами конституційного права, що можуть укладати подібний договір?

14. Селищна рада за ініціативою громадян України, які постійно проживають у цьому селищі, що складають більше половини від загальної кількості населення даної адміністративно-територіальної одиниці, вирішила провести місцевий референдум. На референдум винесено таке питання: “Ви за вихід територіальної громади селища зі складу територіальної громади району та входження її до територіальної громади міста М.?”. Районна прокуратура опротестувала це рішення у зв'язку з тим, що воно суперечить чинному законодавству.

Чи можуть виступати суб'єктами конституційно-правових відносин селищна рада, територіальна громада району, територіальна громада міста, населення адміністративно-територіальної одиниці?

Які юридичні наслідки матиме такий референдум?

Вкажіть, як можуть розвинути події, якщо громада селища проголосує за вихід територіальної громади зі складу району?

15. Верховна Рада Автономної Республіки Крим ухвалила постанову “Про призначення республіканського референдуму за ініціативою громадян України, які постійно проживають в Автономній Республіці Крим”. Цим рішенням було призначено проведення республіканського референдуму за ініціати-

вою громадян України, які постійно проживають в Автономній Республіці Крим, із винесенням на такий референдум питання: “Чи підтримуєте Ви надання російській мові статусу державної мови на території Автономної Республіки Крим?”. Крім того, у цій постанові органам місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим рекомендується створити районні, міські, районні у містах, сільські, селищні комісії по референдуму, а також дільничні комісії на основі існуючих виборчих комісій, сформованих для підготовки і проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. А також Раді міністрів автономії доручалося здійснювати фінансування заходів щодо організації та проведення референдуму.

Чи законне це рішення представницького органу автономії?

Чи належать громадяни України, що проживають в Автономній Республіці Крим, до суб'єктів конституційно-правових відносин?

Які юридичні наслідки матимуть результати такого референдуму?

16. На зборах громадян України, які постійно проживають в місті Н., була утворена ініціативна група з організації місцевого референдуму. На зборах затверджені питання, що запропоновано винести на місцевий референдум, а саме: про довіру міському голові та про скасування рішення міської ради “Про затвердження об'єктів права комунальної власності територіальної громади м. Н., які можуть надаватися в концесію”. Міський голова відмовився реєструвати ініціативну групу, оскільки, на його думку, питання, що були затверджені на зборах, згідно із законодавством України не можуть виноситися на місцевий референдум.

Які суб'єкти конституційно-правових відносин вказані в даній задачі?

Дайте правову оцінку діям та рішенням зазначених суб'єктів конституційно-правових відносин.

Список нормативних актів і літератури

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 р. (справа про здійснення влади народом) // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 41. – Ст. 2605.

Барабаш Ю. Народ і нація як суб'єкти конституційного права / Ю. Барабаш // Конституційний процес в Україні: здобутки та проблеми: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 25-26 черв. 2009 р. – Х.: Право, 2009. – С. 27-34.

Барабаш Ю. Установча влада українського народу як конституційний феномен / Ю. Барабаш // Право України. – 2009. – № 11. – С. 73-80.

Берченко Г. В. Українська нація як політичний суб'єкт та її роль у формуванні громадянського суспільства / Г. В. Берченко // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2011. – № 1. – С. 91-98.

Погорілко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види / В. Погорілко, В. Федоренко // Право України. – 2002. – № 10. – С. 3-9.

Шаповал В. Суб'єкти конституційного права України: постановка проблем теоретичного визначення / В. Шаповал // Право України. – 2000. – № 8. – С. 21-24.

Шаповал В. В. До питання про класифікацію суб'єктів конституційного права України / В. В. Шаповал // Пробл. законності. – Вип. 44. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – С. 33-39.

Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. – Х.: Райдер, 2003. – 292 с.

Федоренко В. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти: [моногр.] / В. Федоренко. – К.: Ліра-К, 2009. – 580 с.

Тема 6. Громадянство України

П л а н

1. Громадянство як тривалий правовий зв'язок.
2. Принципи громадянства.
3. Підстави та порядок набуття громадянства України.
4. Підстави та порядок припинення громадянства України.

Завдання

17. Міжнародний кримінальний суд в Гаазі звернувся до офіційної влади України з вимогою передати громадянина України Д. цій установі для проведення розслідування у справі масових вбивств на території Польщі у роки Другої світової війни. У матеріалах запиту наводяться неспростовні факти того, що громадянин України Д. у часи подій, що згадуються, брав активну участь у каральних операціях та здійснював геноцид. Народний депутат Ф. як представник парламентської опозиції вніс пропозицію про позбавлення Д. громадянства України і видачу Міжнародному суду. Заступник Голови Верховної Ради України як головуючий на пленарному засіданні того ж дня вніс це питання до порядку денного і поставив на голосування. Парламент повністю підтримав пропозиції депутата Ф., прийняв відповідну постанову, яка була направлена для виконання до Міністерства внутрішніх справ і Міністерства закордонних справ.

*Дайте правовий аналіз ситуації.
Яким має бути рішення щодо Д.?*

18. Громадянка Канади Т., батьки якої до 1939 р. постійно проживали у Львові і вимушено емігрували до США, взяла шлюб із громадянином України, який припинився внаслідок його смерті на другому році подружнього життя, звернулася до Президента України з проханням прискорити процедуру прийняття її до громадянства України, обґрунтовуючи це своїми особливими заслугами перед Україною, зокрема, допомогою

при будівництві української бібліотеки в Мексиці.

Підготуйте відповідь на звернення з розгорнутим аналізом законодавства.

19. Громадянин України К., який подав документи на вихід із громадянства України з наміром набуття громадянства Російської Федерації і під час відпочинку в Туреччині був затриманий за підозрою в торгівлі наркотичними засобами, звернувся до консульства України в Туреччині з проханням про допомогу. Відмова у допомозі з боку консульської установи України обґрунтовувалася втратою правових зв'язків громадянина К. з Україною внаслідок підготовки документів щодо набуття ним громадянства Російської Федерації. Однак дипломатичний представник РФ у Туреччині також відмовив у допомозі громадянину К., вказуючи, що подібні дії завдали значної шкоди авторитету та іміджу його держави.

Дайте правову оцінку діям дипломатичних і консульських установ обох держав.

У яких випадках держава може відмовитися від надання допомоги своїм громадянам?

20. Консул України у м. Будапешт звернувся до Голови СБУ з інформацією про те, що громадянин України Т. уже більше десяти років постійно проживає в Угорщині і втратив всілякі зв'язки з Україною. При цьому він влаштувався на роботу в органах місцевої влади, а також на громадських засадах виконує обов'язки головного тренера збірної Угорщини з футболу, отримуючи при цьому заробітну плату. Консул вважає, що за таких обставин компетентні органи влади мають прийняти рішення про втрату Т. громадянства України.

Чи є підстави для припинення громадянства України Т.? Дайте обґрунтовану відповідь та розгорнутий правовий аналіз ситуації.

21. Громадянка України А., депутат Харківської міської ради, після укладання шлюбу з громадянином Італії Т. автоматично набула громадянства чоловіка, хоча й бажала надалі ви-

конувати функції депутата міської ради відповідно до вимог Закону України “Про статус депутатів місцевих рад” і не мала наміру змінювати громадянство України. У зв’язку з наявністю одночасно громадянства двох держав А. висловила занепокоєння та звернулася за консультацією.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася, підготуйте і обґрунтуйте відповідь на звернення А.

22. У результаті проведення журналістського розслідування з’ясувалося, що прокурор одного з районів міста М. вже тривалий час є громадянином Російської Федерації.

Підготуйте конституційно-правовий висновок за результатами аналізу цієї ситуації.

Яка встановлена юридична відповідальність за такий стан речей?

Який механізм запобігання виникненню випадків біпатризму існує в Україні?

23. Безробітний громадянин України, колишній військовослужбовець, К. через скрутне матеріальне становище прийняв пропозицію сепаратистського угруповання “Ета” щодо участі в поваленні конституційного ладу Іспанії із застосуванням збройних засобів. З огляду на протиправну діяльність К. був оголошений у розшук Інтерполом. Через певний час К. повернувся в Україну і був затриманий співробітниками ГУБОЗ у м. Києві. Начальник ГУБОЗ звернувся до керівника Комісії при Президентові України з питань громадянства про вирішення питання про втрату К. громадянства України.

Яким чином має бути вирішене питання про подальше перебування К. у громадянстві України?

Список нормативних актів і літератури

Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.

Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень: затв. Указом Президента України № 215/2001 від 27.03.2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2006 р. – № 26. – Ст. 1875.

Висновок Конституційного Суду України № 3-в/2001 від 11.07.2001 р. (справа про Римський Статут) // Там же. – 2001. – № 28. – Ст. 1267.

Лотюк О. Принципи громадянства України відповідно до Конституції України / О. Лотюк // Право України. – 1998. – № 7. – С. 9-11.

Мелашенко В. Принципи громадянства України / В. Мелашенко // Там же. – 1992. – № 7. – С. 12-14.

Тодыка Ю. Н. Гражданство Украины: конституционно-правовой аспект / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 2002. – 254 с.

Бедрій Р. Б. Конституційно-правові основи громадянства України / Р. Б. Бедрій / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л.: ЛДУВС, 2006. – 164 с.

Т е м а 7. Конституційний розвиток в Україні

П л а н

1. Головні етапи розвитку українського конституціоналізму.
2. Розробка і прийняття Конституції України 1996 року.
3. Конституційна реформа 2004 року.
4. Конституційний процес на сучасному етапі.

Завдання

24. На парламентських слуханнях один із доповідачів заявив, що говорити про розвиток українського конституціоналізму в радянський період немає жодних підстав, оскільки в Радянській Україні не було жодної реальної Конституції, існувала лише одна політична партія, яка фактично підмінила собою увесь державний апарат, був відсутній реальний поділ влади, а

людина і її права не визнавалися соціальною цінністю. Саме такий устрій держави і суспільства обґрунтовувався в той час українськими вченими-правознавцями, що й свідчить про відсутність у радянські часи реальних конституційно-правових ідей.

Проаналізуйте висловлену позицію, виходячи з сучасного розуміння конституціоналізму.

У чому полягає головний зміст сучасного українського конституціоналізму?

25. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання 50 народних депутатів України, в якому було заявлене клопотання щодо офіційного тлумачення положення частини третьої Преамбули Конституції України 1996 р. “спираючись на багатомісячну історію українського державотворення...” в аспекті впливу на сучасний конституційний процес відомих історії українського конституціоналізму актів: Конституції Пилипа Орлика 1710 р., Конституції УНР 1918 р., Конституційного Договору 1995 р., Декларації про державний суверенітет України 1990 р., Акта проголошення незалежності України 1991 р. Зокрема, суб’єктів конституційного подання цікавили питання щодо чинності цих актів у цілому або окремих їх положень, щодо значення в утвердженні української державності та розвитку вітчизняного конституціоналізму.

Як відповідальний працівник секретаріату Конституційного Суду України підготуйте проект повідомлення щодо конституційного подання для його розгляду керівником секретаріату.

26. До Верховної Ради України 310 народних депутатів України внесли законопроект про викладення Конституції України в новій редакції. Парламент направив цей проект до Конституційного Суду України для отримання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Суддя-доповідач по цій справі на пленарному засіданні Конституційного Суду України запропонував визнати неконституційним цей проект із таких підстав:

по-перше, він передбачає ліквідацію посади Прем'єр-міністра України і підпорядкування уряду безпосередньо главі держави;

по-друге, закріплює виборче право по виборах органів місцевого самоврядування за іноземцями, які на законних підставах постійно проживають на території відповідної місцевої ради.

Крім того, Конституційний Суд України вказав, що перед внесенням відповідного законопроекту до парламенту не було проведено його всенародного обговорення і всеукраїнського референдуму, на якому народ мав дати згоду на зміну існуючої форми правління з парламентсько-президентської на президентську, оскільки це змінює існуючий в Україні конституційний лад, а відповідно до ст. 5 Конституції України таке право належить виключно народу і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Чи підтримали б ви таку пропозицію судді-доповідача (ви – суддя Конституційного Суду України)?

Чи може бути прийнятий такий законопроект?

Чим відрізняються за процедурою прийняття проекту нової Конституції України від законопроекту про викладення Конституції України в новій редакції?

27. Політичні партії, які за результатами чергових парламентських виборів не взяли участі в розподілі депутатських мандатів, утворили “Союз політичних партій національного протунку”, розробили проект нової Конституції України і почали збирати підписи, необхідні для проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, на який планували вивести цей проект.

Президент України звернувся через загальнонаціональні телеканали до українського народу і заявив, що він як гарант Конституції ніколи не оголосить такого референдуму, оскільки чинною Конституцією України не передбачено такого порядку ухвалення нового Основного Закону.

Наскільки, на Вашу думку, обґрунтованою є позиція Президента України?

У чому полягає особливий захист Конституції як одна з її ключових юридичних властивостей?

Список нормативних актів і літератури

Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010 // Вісн. Конституц. Суду України. – 2010. – № 5. – С. 36.

Барабаш Ю. Г. Конституційна реформа і стабільність конституційного ладу: конфліктологічно-правовий аналіз системного взаємозв'язку / Ю. Г. Барабаш // Право України. – 2012. – № 1/2. – С. 77-96.

Веніславський Ф. В. Конституційна реформа в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу України / Ф. В. Веніславський // Бюл. М-ва юстиції України. – 2010. – 4 (№ 4-5). – С. 33-41.

Речицкий В. Конституционализм. Украинский опыт / В. Речицкий. – Х.: Фолио, 1998. – 160 с.

Речицкий В. В. Конституційна реформа як симптом політичної компрометації / В. В. Речицкий // Конституційна реформа: експертний аналіз. – Х.: Фолио, 2004. – С. 47-62.

Слюсаренко А. Г. Історія української Конституції / А. Г. Слюсаренко, Т. В. Томенко. – К.: Знання, 1993. – 192 с.

Теплюк М. Проблемні питання введення в дію Конституції України / М. Теплюк // Віче. – 2010. – № 16. – С. 14-15.

Тацій В. Я. Конституційна реформа в Україні: сучасний стан та перспективи подальшої реалізації / В. Я. Тацій // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – № 6. – С. 14-23.

Конституція незалежної України: у 3 кн. / за ред. С. Головатого. – К.: Право, 1995. – Кн. 1: Документи, коментарі, статті. – 398 с.

Тема 8. Характеристика чинної Конституції України

П л а н

1. Загальна характеристика Конституції України 1996 року.
2. Порядок прийняття Конституції України.
3. Порядок внесення змін до Конституції України.

Завдання

28. На парламентських слуханнях, присвячених сучасним проблемам українського конституціоналізму, народний депутат Л. заявив, що Конституція України не повною мірою відповідає демократичним стандартам, оскільки:

1) на першому місці стоїть розділ “Загальні засади”, норми якого нікого і ні до чого не зобов’язують, а мають лише декларативний характер;

2) розділ, в якому встановлено права і свободи людини, стоїть на другому, а не на першому місці, що не відповідає ліберально-демократичним конституційним ідеалам;

3) у тексті зафіксовано не всі права і свободи, які відомі сучасній правовій думці, а це значно знижує її регулюючий потенціал;

4) за народом закріплено право на всеукраїнському референдумі затверджувати зміни лише до трьох, а не до усіх її розділів.

Проаналізуйте таку позицію з точки зору змісту Конституції України.

Наскільки обґрунтованими, на Ваш погляд, є висловлені зауваження?

29. Верховна Рада України прийняла у третьому читанні Закон України “Про внесення змін до Конституції України”, яким передбачається ліквідація Конституційного Суду України і передача його повноважень Верховному Суду України. Ви-

сновки щодо відповідності цього законопроекту ст. 157, 158 Конституції України від Конституційного Суду отримані не були. Названий Закон направлено на підпис Президенту України, який застосував право вето щодо нього. Народні депутати України звернулися до адміністративного суду зі скаргою на дії Президента України, в якій просять визнати їх неконституційними та зобов'язати главу держави підписати Закон й оприлюднити його.

Яким чином має бути вирішений цей спір?

30. У 2007 р. у видавництві одного із вищих органів влади України надруковано офіційний текст Конституції України зі змінами, внесеними Законом № 2222 від 08.12.2004 р. У цій Конституції був відсутній Розділ XV “Перехідні положення” і зазначалося, що цей Розділ Конституції України втратив чинність у зв’язку з тим, що він виконав свою роль.

Проаналізуйте, наскільки обґрунтованим було виключення Розділу XV з Конституції України в цьому виданні.

Яку роль в Конституції України відіграють “Перехідні положення”?

31. Група народних депутатів України в кількості 250 осіб подала до Верховної Ради України законопроект “Про внесення змін і доповнень до Конституції України”, яким, зокрема, передбачалося: а) Президент України обиратиметься не народом, а парламентом; б) Україна визнається федеративною державою; в) в Україні запроваджується друга державна мова.

Проаналізуйте даний законопроект на предмет його відповідності Конституції України.

Які існують процедури реформування тексту Основного Закону України?

32. Президент України вніс до Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Конституції України, яким, зокрема, передбачалося наступне.

1. Право бути обраним сільським, селищним, міським головою мають громадяни України, яким на день виборів виповнився 21 рік.

2. Право бути обраним народним депутатом України мають громадяни України, яким на день виборів виповнилося 25 років.

3. Громадяни України мають право збиратися мирно, без зброї і проводити демонстрації, мітинги, вуличні походи, не менш як за 15 днів направивши заявку на їх проведення до місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування і отримавши їх згоду.

Верховна Рада направила цей законопроект до Конституційного Суду для отримання висновку на його відповідність вимогам ст. ст. 157 та 158 Конституції України.

Складіть проект відповідного висновку Конституційного Суду України.

Яким вимогам повинен відповідати законопроект про внесення змін до Конституції України?

Список нормативних актів і літератури

Про всеукраїнський референдум: Закон України від 06.11.2012 р. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2000 від 27.03.2000 р. (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 30. – Ст. 1285.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 р. (справа про здійснення влади народом) // Там же. – 2005. – № 41. – Ст. 2605.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 р. (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) // Там же. – 2008. – № 32. – Ст. 1056.

Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2008 від 15.10.2008 р. (справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою) // Там же. – 2008. – № 80. – Ст. 2701.

Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права / Ю. Г. Барабаш. – Х.: Право, 2008. – 219 с.

Колісник В. Конституційна реформа в контексті посилення політичної відповідальності / В. Колісник // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – № 1. – С. 38-44.

Колісник В. П. Правовий механізм трансформації української Конституції / В. П. Колісник // Там же. – 2009. – № 3. – С. 58-66.

Т е м а 9. Загальна характеристика конституційного ладу України та система його засад

П л а н

1. Поняття конституційного ладу України.
2. Система засад конституційного ладу України.

Завдання

33. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання, підписане 43 народними депутатами, щодо офіційного тлумачення ст. 8 Конституції України. У поданні зазначалося, що “хоча в ч.1 ст. 8 Конституції України проголошено принцип верховенства права, однак у ч. 2 закріплено принцип юридичного верховенства Конституції України. А оскільки, як наголошено в Преамбулі, Конституція України – це Основний Закон, то фактично в Україні діє принцип верховенства закону, а не верховенства права”. На підставі такого аналізу ст. 8 Основного Закону народні депутати вимагали від Конституційного Суду України офіційно визнати, що наведене конституційне положення слід розуміти як верховенство закону.

Складіть і обґрунтуйте проект відповідного рішення Конституційного Суду України.

34. До Окружного адміністративного суду надійшов адміністративний позов про визнання незаконним рішення районної державної адміністрації, яким було затверджено Перелік вулиць та майданів, на яких забороняється проводити мітинги.

Розглядаючи цей позов, суддя П. дійшов висновку, що оскаржуване рішення районної державної адміністрації є неправовим. Враховуючи, що ст. 8 Конституції України закріпила принцип верховенства права, суддя П. виніс постанову про задоволення адміністративного позову й визнав рішення районної державної адміністрації неправовим. Аргументуючи своє рішення в мотивувальній частині постанови суду, П. навів цілу низку визначень поняття “право” відомих філософів й правознавців, які, на його думку, підтверджують неправовий характер рішення, що оскаржувалося.

Дайте кваліфікований аналіз описаній вище ситуації.

35. На парламентських слуханнях, присвячених удосконаленню системи організації державної влади, народний депутат З. наголосив: оскільки у ст. 6 Конституції України закріплено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (а це положення відносять до основ конституційного ладу), то існування в Україні інших органів державної влади Основний Закон не передбачає. Саме тому з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України необхідно терміново ліквідувати всі державні органи, які не належать до жодної з передбачених ст. 6 Конституції України гілок державної влади, передавши їх владні повноваження легітимним органам.

Проаналізуйте таку пропозицію народного депутата.

Про які органи влади може йти мова?

36. Згідно з Конституцією України українська мова має статус “державної”. Разом із тим 15.03.2003 р. Верховна Рада України ратифікувала “Європейську хартію регіональних мов або мов меншин”, якою передбачається використання в якості “мови навчання”, “мови діловодства”, “мови судочинства” тощо регіональної мови, тобто мови, яка традиційно використовується національними(ою) меншинами(ою).

Яким чином, на Ваш погляд, можна імплементувати зазначені положення Європейської хартії регіональних мов в на-

ціональне законодавство України і гарантувати при цьому саме конституційні засади її мовної політики? Запропонуйте власний варіант відповідних законодавчих норм.

37. Громадянин України П. виїхав за службовим відрядженням до Польщі 22.09.2007 р. Через тиждень він повернувся до України. Бажаючи взяти участь у дострокових виборах народних депутатів України, він вирішив перевірити, чи внесено його прізвище до списку виборців. Однак прийшовши на виборчу дільницю, П. дізнався, що його виключили із виборчого списку на підставі даних Державної прикордонної служби як такого, що виїхав за межі України і не повернувся в Україну за 3 дні до дня виборів. З огляду на ці обставини П. вирішив, що дільнична виборча комісія грубо порушила його конституційне право на участь у виборах. Того ж дня він звернувся до районного суду із відповідним позовом. Суддя Н. невідкладно розглянув позов П. і, керуючись принципом верховенства права, а також прямою дією норм Конституції, виніс постанову, відповідно до якої дії дільничної виборчої комісії були визнані неконституційними, а П. мав бути поновлений у виборчому списку.

Розкрийте зміст верховенства права як засади конституційного ладу України.

Наскільки конституційним є рішення суду?

38. У Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. закріплено, що Україна в майбутньому проголошує намір стати нейтральною й позаблоковою державою.

На підставі цього Перспективна партія України заявляє, що ставити питання про вступ України до військово-політичного блоку можна лише після внесення змін до Декларації про державний суверенітет України.

Чи може на сьогодні Україна приєднатися до договору про членство в міжнародній організації колективної безпеки?

Чи можна вважати Декларацію про державний суверенітет України чинним правовим актом, обов'язковим для загального виконання?

39. Заступник Голови Адміністрації Президента України на прес-конференції оголосив про внесення ним до Верховної Ради України у порядку законодавчої ініціативи проекту Закону “Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України»”, яким передбачається змінити процедуру обрання глави української держави за американським зразком, тобто виборщиками. При цьому кількість виборщиків має залежати від кількості виборців. Один виборщик обиратиметься від 50 тис. виборців. Результати виборів глави держави мають визначатися по регіонах (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь), а обраним вважатиметься громадянин, який отримав більшість голосів виборщиків у чотирнадцяти чи більше регіонах.

Чи відповідає такий законопроект засадам конституційного ладу України? Обґрунтуйте свій висновок.

С п и с о к н о р м а т и в н и х а к т і в і л і т е р а т у р и

Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 02.11.2004 р. (справа про призначення судом більш м’якого покарання) // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.

Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права / Ю. Г. Барабаш. – Х.: Право, 2008. – 220 с.

Румянцев О. Г. Основы конституционного строя России (понятие, содержание, вопросы становления) / О. Г. Румянцев. – М.: Изд-во “Юрист”, 1994. – 285 с.

Тодыка Ю. Н. Основы конституционного строя Украины / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 1999. – 320 с.

Тодика Ю. М. Конституційний процес та проблеми становлення основ конституційного ладу України / Ю. М. Тодика, О. Г. Кушніренко // Вісн. Акад. прав. наук України; голов. ред. В. Я. Тацій. – 1995. – № 4. – Х.: Акад. прав. наук України. – С. 3-9.

Колісник В. Правове регулювання мовних відносин в Україні та проблеми його подальшого удосконалення / В. Колісник // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1998. – № 4. – С. 81-91.

Кушніренко О. Г. Гарантії дотримання (захисту) засад конституційного ладу / О. Г. Кушніренко // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність: матеріали наук.-практ. конференції, 22-23 листоп. 1996 р. – К.: Генеза, 1997. – С. 119-121.

Кушніренко О. Г. Базові цінності конституційного ладу та їх взаємозв'язок з правовими принципами / О. Г. Кушніренко // Формування європейського правового простору: історія і сучасність: [матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 трав. 2011 р., Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-во та місц. самоврядування, Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого”. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого”, 2011. – С. 15-17.

Лукаш С. Політичний плюралізм як принцип конституційного ладу / С. Лукаш // Віче. – 1997. – № 7.

Веніславський Ф. Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу України / Ф. Веніславський // Право України. – 2010. – № 2. – С. 120-128.

Т е м а 10. Україна як суверенна та незалежна держава

П л а н

1. Україна як суверенна та незалежна держава.
2. Співвідношення державного та народного суверенітетів.
3. Захист державного суверенітету в Конституції України.
4. Конституційні засади міжнародної діяльності та міжнародні договори.
5. Акти міжнародного права в правовій системі України.

Завдання

40. На думку видатного французького мислителя Жан-Жака Руссо, “немає і не може бути ніякого основного закону, обов’язкового для народу в цілому; для останнього не обов’язковим є навіть Суспільний договір”. Ст. 5 Конституції України чітко не визначає жодних меж реалізації влади народу.

Чим може бути обмежений народний суверенітет із позицій Конституції України і сучасного європейського праворозуміння ?

41. Ініціативна група громадян розпочала збір підписів із проведення всеукраїнського референдуму з приводу вступу до НАТО. Обґрунтовувалося це тим, що Україна не є членом жодного військового блоку, а також не має ядерної зброї, через що державний суверенітет України, її незалежність та територіальна цілісність не є на 100 % гарантовані. У відповідь представники однієї із політичних партій заявили, що у разі прийняття ЦВК позитивного рішення із реєстрації ініціативної групи вони оскаржать рішення ЦВК до Конституційного Суду України.

Дайте визначення державного суверенітету. Назвіть гарантії державного суверенітету та розкрийте їх зміст. Яка роль військових гарантії для забезпечення державного суверенітету на сучасному етапі?

42. Громадянин К. звернувся до Апеляційного адміністративного суду м. Києва з позовом про порушення його прав і свобод Законом України “Про статус народного депутата”. Підставою стала відмова Печерського районного суду м. Києва зобов’язати народного депутата П. виконати обіцянки, дані під час передвиборчої кампанії. Суд, посилаючись на норми зазначеного Закону, зробив висновок, що в Україні встановлено вільний, а не імперативний мандат.

Заперечуючи це положення, у своєму позові громадянин К. посилався на принцип народного суверенітету, закріплений у ст. 5 Конституції України. Оскільки народ здійснює свою владу через представників, цим представникам можуть даватися вка-

зівки щодо їх дій; аналогічним чином їх дії обмежуються передвиборчою програмою. Політична партія, членом якої є народний депутат П., у своїх заявах посилалася на те, що принцип вільного мандата діє в багатьох демократичних країнах, цей принцип повною мірою відповідає поняттю і правовому змісту народного суверенітету.

Який юридичний зміст принципу народного суверенітету (ст. 5 Конституції України)? Яке рішення повинен ухвалити Суд?

43. Президент України направив на ратифікацію до Верховної Ради України міжнародний договір, згідно з яким Україна передавала на користь міжнародної регіональної організації частину своїх виняткових прав (оборона, охорона кордонів, емісія грошей і т.д.). Депутати Верховної Ради України, вирішивши, що цей міжнародний договір обмежує суверенітет України, а отже, суперечить Конституції України, відмовилися його ратифікувати.

Яка зі сторін права в даному спорі? Який порядок укладення та ратифікації міжнародних договорів, які суперечать Конституції України? Відповідь обґрунтуйте посиланнями на чинне законодавство .

44. Верховна Рада України ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин (Закон України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.” (від 24.12.1999 р. № 1350-XIV)). Хартія була розроблена під егідою Ради Європи, відкрита для підписання 05.11.1992 р.

Відповідно до зобов’язань, прийнятих на себе при вступі до Ради Європи в 1995 р., наша країна повинна була приєднатися до Хартії протягом року. Підписала Україна Хартію вже в травні 1995 р. Через кілька років – 24.12.1999 р. – парламент прийняв закон про ратифікацію Хартії. Однак незабаром рішенням Конституційного Суду України (12.07.2000 р. справа № 1-34/2000) цей Закон був визнаний неконституційним через порушення процедурних моментів. Президент України

28.10.2002 р. вніс у парламент наступний законопроект “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов” із пропозицією позачергового розгляду цього документа, який Верховна Рада України ратифікувала 15.05.2003 р.

Дайте визначення поняттям “ратифікація” та “денонсація”, визначте процедуру ратифікації.

Як варто розуміти положення Конституції України про те, що частиною національного законодавства є договори, згода на обов’язковість яких дана Верховною Радою України?

Проаналізуйте ст. 9 Конституції України, Закон України “Про міжнародні договори України” від 22.12.1993 р. № 3767-ХІІ та рішення Конституційного Суду України щодо ратифікації Хартії від 12.07.2000 р. № 1-34/2000.

Список нормативних актів і літератури

Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 35. – Ст. 2317.

Барабаш Ю. Г. Конституційно-правові механізми захисту державного суверенітету України / Ю. Г. Барабаш // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2011. – № 6. – С. 9-10.

Веніславський Ф. В. Декларація про державний суверенітет як політико-правова передумова становлення конституційного ладу України / Ф. В. Веніславський // Декларація про державний суверенітет України – передумова її незалежності та демократичного розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 16 черв. 2010 р. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – С. 9-11.

Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми / за ред.: Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка; НДІ держ. буд-ва та місц. саморядування, Нац. акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2010. – 272 с.

Ковтун В. І. Військові гарантії державного суверенітету України: конституційно-правовий аналіз / В. І. Ковтун // Пробл. правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010.– № 4. – С. 90-94.

Колісник В. П. Декларація про державний суверенітет України та її вплив на процес формування української держави / В. П. Колісник // Декларація про державний суверенітет України – передумова її незалежності та демократичного розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 16 черв. 2010 р. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – С. 3-4.

Колісник В. П. Конституційні засади міжнародного співробітництва в умовах глобалізації / В. П. Колісник // Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України: зб. тез (за матеріалами ХІХ Харків. політолог. читань). – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. – С. 93-95.

Летнянчин Л. І. Декларація про державний суверенітет України у сучасній інтерпретації / Л. І. Летнянчин // Декларація про державний суверенітет України – передумова її незалежності та демократичного розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 16 черв. 2010 р. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – С. 39-41.

Нестеренко О. В. Державний суверенітет та інтеграційні процеси / О. В. Нестеренко // Організаційні та правові проблеми забезпечення державного суверенітету: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 берез. 2009 р. / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2009. – С. 75-76.

Тодика О. Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства / О. Ю. Тодика; за ред. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2007. – 480 с.

Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 2000. – 608 с.

Т е м а 11. Україна як правова та соціальна держава

П л а н

1. Україна як правова держава: принцип обмеження влади конституцією та законами, принцип поділу влади.
2. Судова система в правовій державі.

3. Принцип верховенства права як складова конституційного ладу України.
4. Пряма дія норм Конституції України.
5. Україна як соціальна держава.
6. Конституційні засади ринкової економіки.
7. Право власності за Конституцією України.
8. Соціальні зобов'язання держави згідно з Конституцією України.

Завдання

45. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини оскаржив до Конституційного Суду положення Закону України “Про міліцію”, згідно з яким міліції було надано право затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях осіб, яких запідозрено в занятті бродяжництвом, на строк до 30 діб за вмотивованим рішенням суду. На думку Уповноваженого, ця норма носить відкрито дискримінаційний характер і обмежує право громадян на свободу пересування та вільний вибір місця проживання. У ході судового засідання представники МВС наполягали на необхідності збереження оспорюваного положення, мотивуючи це інтересами боротьби зі злочинністю і профілактикою злочинів, зокрема, тих із них, що вчиняють безпритульні.

Яке рішення повинен ухвалити Конституційний Суд України? Чи відповідає, на Вашу думку, оспорюване положення Закону України “Про міліцію” цінностям і принципам правової держави? Чому у правовій державі повинно бути надано пріоритет – публічному чи приватному інтересу?

46. У справі за адміністративним позовом Пенсійного фонду України до Л., який є суб'єктом підприємницької діяльності, щодо стягнення з останнього в примусовому порядку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за останні 12 місяців, Суд відмовив Пенсійному фонду України у задоволенні позову. Своє рішення він обґрунтував тим, що положення Закону України “Про збір та облік

єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування”, на які посилається Пенсійний фонд України, суперечать принципу верховенства права, проголошеному ст. 8 Конституції України, а також цей Закон не відповідає ст. 67 Конституції України, положення якої зобов'язують кожного сплачувати податки і збори, а оскільки єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, передбачений Законом, не входить до системи податків та зборів, то цей Закон порушує положення Конституції України й принцип верховенства права, втілений у тексті Основного Закону України. Отже, оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії, Суд ухвалив рішення на підставі Конституції України, не застосовуючи норми Закону.

У чому полягає сутність принципу “верховенство права”? Як співвідносяться між собою принцип “верховенство права” та “верховенство Конституції”? Чи правомірним є рішення Суду? Прокоментуйте рішення Суду.

47. Верховною Радою України було прийнято закон, яким скасовуються соціальні пільги та виплати деяким категоріям населення: шахтарям, дітям війни, працівникам органів внутрішніх справ та ін. П'ятдесят народних депутатів України звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням визнати положення закону неконституційними. Оскільки, на їх думку, скасування соціальних пільг суперечить положенню ст. 1 Конституції, яким Україна проголошується соціальною державою, та положенню ч. 3 ст. 22 Конституції, відповідно до якого при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод.

Дайте визначення та вкажіть основні ознаки соціальної держави. Чи не призведе прийняття такого закону до звуження обсягу конституційних соціальних прав громадянина? Яким чином має вирішити справу Конституційний Суд України? Складіть проект рішення суду.

48. Під час круглого столу, присвяченого обговоренню судової реформи в Україні, народний депутат К. виступив із пропозицією підготувати законопроект щодо внесення змін до Конституції України, в якому будуть передбачені положення, згідно з якими “судді судів загальної юрисдикції повинні обиратися громадянами України, що проживають на території адміністративної одиниці, де розташований відповідний суд”.

Яку роль судова гілка влади відіграє в побудові правової, демократичної держави? Назвіть гарантії незалежності суддів? Як, на Вашу думку, повинні формуватися суди загальної юрисдикції, щоб вони були максимально незалежними від законодавчої та виконавчої гілок влади?

49. Солдата строкової служби було притягнуто до кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини з метою ухилитися від військової служби (ст. 408 “Дезертирство” Кримінального кодексу України). У судовому засіданні адвокат обвинуваченого звернувся до суду з клопотанням про закриття кримінальної справи на підставі ст. 3 Конституції України, а саме “людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”, адже його підзахисний вчинив діяння, передбачені ст. 408 КК України, через постійні знущання та побиття, які здійснювали по відношенню до нього інші солдати строкової служби. На підтвердження власних слів адвокат надав переконливі докази.

Що таке пряма дія норм конституції? Чи можна ототожнювати пряму дію норм конституції з безпосередньою дією норм конституції і чи можливе в зазначеній ситуації безпосереднє застосування норм Конституції України? На які ще норми міг посперечатися адвокат?

50. Верховна Рада України з метою підтримки українських виробників прийняла зміни до Митного кодексу України та передбачила статтю, згідно з якою “на товари секонд-хенд, які ввозяться на територію України, встановлюється єдиний мит-

ний тариф – не за вагою товару, а поштучно”, а також внесла зміни до Податкового кодексу України, передбачивши статтю, відповідно до якої “суб’єкти підприємницької діяльності, що діють за спрощеною системою оподаткування, не мають права здійснювати продаж товарів, що є секонд-хендом”.

Після направлення Головою Верховної Ради України ухвалених законопроектів на підпис Президенту України спілка підприємців звернулася до глави держави з проханням не підписувати законопроект, оскільки, на їх думку, він: 1) є таким, що порушує їх право на підприємницьку діяльність, передбачену ст. 42 Конституцією України; 2) порушує принцип рівності всіх громадян, зокрема, що всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24 Конституції України); 3) є неправомірним втручанням держави в ринкові відносини, що не припустимо в конституційній державі.

Назвіть конституційні засади ринкової економіки. Які, на Вашу думку, межі втручання держави в ринкову економіку та здійснення підприємницької діяльності встановлює Конституція України? Чи відповідають, на Ваше переконання, вказані законодавчі акти Конституції України?

Список нормативних актів і літератури

Барабаш Ю. Дихотомія правової, демократичної та соціальної державності – тонка грань українського конституціоналізму / Ю. Барабаш // Право України. – 2010. – № 7. – С. 24-32.

Барабаш Ю. Г. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України (частина перша) / Ю. Г. Барабаш // Публічне право. – 2011. – № 4. – С. 15-22.

Барабаш Ю. Г. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України: (частина друга) / Ю. Г. Барабаш // Там же. – 2012. – № 1. – С. 15-23.

Варналій З. С. Конституціоналізм та економіка / З. С. Варналій // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – № 11. – С. 52-54.

Веніславський Ф. Забезпечення стабільності конституційного ладу в процесі побудови в Україні соціальної держави / Ф. Веніславський // Пробл. законності. – 2009. – Вип. 101. – С. 27-37.

Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади / В. Д. Бринцев. – Х.: Право, 2010. – 462 с.

Погребняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми / С. Погребняк // Вісн. Акад. прав. наук. – 2006. – № 1 (44). – С. 26-36.

Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – Х.: Консум, 2002. – 394 с.

Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення / С. Шевчук // Право України. – 2010. – № 3. – С. 52-61.

Летнянчин Л. І. Пряма дія Конституції України в теорії і практиці вітчизняного конституційного будівництва / Л. І. Летнянчин // Зб. наук. статей та тез наук. повід. за матеріалами міжнар. наук.-практ. кофн. 23 листопада 2012 р.: у 2 ч. – Ч. 1. – Х.: Точка, 2012. – С. 93-99.

Т е м а 12. Характеристика України як демократичної держави

П л а н

1. Україна як демократична республіка.
2. Принцип народовладдя та форми реалізації народовладдя.
3. Співвідношення між формами безпосередньої та представницької демократії у реалізації публічної влади в Україні.
4. Принцип багатоманітності.
5. Конституційний лад та громадянське суспільство.
6. Поняття та види референдумів.
7. Предмет референдуму.
8. Порядок ініціювання референдуму народом.
9. Порядок призначення (проголошення) референдуму.
10. Порядок проведення референдуму.
11. Юридична сила рішень, прийнятих на референдумі.

Завдання

51. У свій час Ж.-Ж. Руссо зазначав, що “у природному стані кожен індивід реалізовував суверенні права щодо самого себе, тому він має поступитися цими правами на користь суспільства за умови участі у формуванні загальної волі або держави, яка повинна бути організована таким чином, щоб забезпечувати інтереси більшості громадян”. Відповідно до цієї установки єдиним законним правлінням у такому випадку буде пряма демократія, у якій законодавча влада належить цілісному корпусу громадян, від якого надаються накази посадовим особам, котрі виконують закони.

При цьому вчений не допускав того, що суспільство може делегувати свої повноваження виборній асамблеї. Тому, розглядаючи англійську конституцію, він указував, що англійці, які вважають себе вільними, насправді є такими не більше, ніж один раз на сім років, коли обирають своїх представників.

Дайте коментар наведеним висловлюванням Ж.-Ж. Руссо. Яким чином співвідносяться представницька та безпосередня форми народовладдя, яку з них необхідно вважати пріоритетною в сучасному світі?

52. У ст. 5 Конституції України 1996 р. встановлено: носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Таким чином, в Основному Законі фіксується відправне положення щодо безпосередньої й представницької форм народовладдя. У радянський період навпаки перевага віддавалася представницькій демократії, виходячи з постулату тотожності інтересів громадянина і держави. Проте і сьогодні, наприклад, у ст. 3 Конституції Французької Республіки 1958 р. зазначено: “національний суверенітет належить народу, який здійснює його через своїх представників та через референдум”.

Яку із зазначених форм народовладдя необхідно вважати пріоритетною у сучасному світі?

53. У виборах народних депутатів взяли участь 58 % громадян, включених до списків виборців. Розподіл депутатських мандатів відбувся між чотирма політичними партіями – суб'єктами виборчого процесу, що набрали п'ять та більше відсотків голосів виборців (34 %, 31 %, 14 %, 5% відповідно, у цілому – 84 % голосів громадян, що проголосували).

Яка частина населення України таким чином представлена у Верховній Раді України? Чи можна стверджувати, що обрані у такий спосіб народні депутати є представниками її тих громадян, що за них не голосували?

54. До ЦВК надійшла скарга від представника політичної партії – суб'єкта виборчого процесу щодо проведення незаконної агітації, а саме участі в ній Президента України з метою спонукати виборців голосувати за певну політичну партію, безоплатного використання ефіру телекомпанії для проведення передвиборної агітації. Суб'єкт звернення просить визнати порушення принципу рівності умов використання ЗМІ, безоплатного поширення інформації з ознаками політичної реклами протиправними; зобов'язати Президента України утриматися від дій щодо участі у передвиборчій агітації, втручання у виборчий процес, порушення принципу рівного та неупередженого ставлення до суб'єктів виборчого процесу.

Які критерії дають можливість охарактеризувати вибори як вільні і рівні?

55. Президент України 15.01.2000 р. видав Указ “Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою”, яким передбачалося проведення референдуму 16.04.2000 р., на який, зокрема, пропонувалося винести питання: 1. “Чи згодні Ви з необхідністю обмеження депутатської недоторканності народних депутатів України і вилученням у зв'язку з цим ч. 3 ст. 80 Конституції України: “Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані ?” та 2. “Чи згодні Ви із зменшенням загальної кіль-

кості народних депутатів України з 450 до 300 і пов'язаною з цим заміною у ч. 1 ст. 76 Конституції України слів “чотириста п'ятдесят” на слово “триста”, а також внесенням відповідних змін до виборчого законодавства ?” Результати голосування були позитивними: перше питання “за” – 89 % голосів виборців, друге “за” – 89,91 %.

Однак Верховна Рада України відмовилася вносити відповідні зміни до Конституції України, посилаючись на те, що був порушений порядок внесення змін і доповнень до Основного Закону.

Яку юридичну силу мають рішення, прийняті на всеукраїнському референдумі? Чи мав право глава держави призначати референдум із вказаних питань? Яку юридичну силу мають рішення, прийняті на референдумі 16.04.2000 р.? Наскільки правомірними були дії Верховної Ради України?

56. Ініціативна група звернулася до Центральної виборчої комісії з вимогою її зареєструвати для збору підписів на підтримку проведення всеукраїнського референдуму, на який запропоновано винести наступні питання: 1. Чи підтримуєте Ви ухвалення Закону “Про всеукраїнський і місцеві референдуми”, в якому, зокрема, передбачена можливість ухвалення нової Конституції України на референдумі? 2. Чи підтримуєте Ви вступ України до НАТО? 3. Чи підтримуєте Ви вступ України до Єдиного економічного простору з Росією, Білоруссю та Казахстаном?

Які мають бути дії ЦВК? Чи може вона відмовити в реєстрації ініціативної групи та з яких підстав? Проаналізуйте практику ініціювання всеукраїнських референдарних процесів, що склалася на сьогоднішній день. Які шляхи вдосконалення процедури ініціювання всеукраїнського референдуму Ви можете запропонувати?

57. Народний депутат П. подав до Верховної Ради України законопроект, відповідно до якого запропонував закріпити в Законі “Про політичні партії в Україні” норму, згідно з якою політичні партії у своїй діяльності мають керуватися демократич-

ними принципами. Свою пропозицію депутат обґрунтував численними порушеннями демократичних стандартів політичними партіями в Україні, зокрема, поширеною практикою закритих з'їздів, а також одноособового ухвалення рішень лідерами партій. Крім того, депутат послався на ст. 1 Конституції України, відповідно до якої Україна є демократичною державою.

Натомість у висновку науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України наголошувалося на тому, що закріплення такої норми порушувало б принцип невтручання держави в діяльність політичних партій. Адже відповідно до законодавства України про громадські об'єднання та політичні партії втручання державних органів та службових осіб у діяльність об'єднань громадян не допускається. Більше того, на підставі цих норм Конституційний Суду України у своєму рішенні від 23.05.2001 р. № 6-рп/2001 (справа щодо конституційності ст. 248³ Цивільного процесуального кодексу України) зробив висновок, що “внутрішня організація, взаємовідносини членів об'єднань громадян, їх підрозділів, статутна відповідальність членів цих об'єднань регулюються корпоративними нормами, встановленими самими об'єднаннями громадян, які базуються на законі; визначаються питання, які належать до їх внутрішньої діяльності або виключної компетенції і підлягають самостійному вирішенню”.

Чи має поширюватися норма ст. 1 Конституції України на діяльність політичних партій? Чи згодні Ви з пропозицією народного депутата? Як Ви оцінюєте аргументи Науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України?

58. У місті К. відбулися збори громадян з ініціювання місцевого референдуму. Голова зборів Д. звернувся до міського голови із вимогою зареєструвати ініціативну групу з проведення місцевого референдуму з питань: 1. Чи підтримуєте Ви заборону на відведення земельних ділянок під будівництво капітальних споруд на території міського парку “Перемога?” та 2. Чи підтримуєте Ви дострокове припинення повноважень міського голови Т.?

До зазначеної заяви були долучені список учасників

зборів, протокол зборів, формулювання питань, що пропонуються для винесення на референдум, список членів ініціативної групи, зобов'язання членів ініціативної групи про додержання ними законодавства про референдум.

За результатами розгляду названих документів голова територіальної громади міста К. видав розпорядження про відмову в реєстрації ініціативної групи з місцевого референдуму. На його думку, питання, що пропонуються, сформульовані не коректно, а також порушена процедура ініціювання референдуму.

Члени зборів громадян України з питання місцевого референдуму, які були обрані до складу ініціативної групи місцевого референдуму, звернулися до суду.

Яким має бути рішення суду? Як реалізується право вимоги референдумів громадянами за чинним законодавством України? Покажіть відмінності у процедурі ініціювання всеукраїнського та місцевих референдумів.

59. Під час проведення місцевого референдуму у місті Л. на дільниці для голосування № *** о 13 год 15 хв було здійснено закриття приміщення для голосування та припинено процес голосування приблизно на 45 хв. Громадянка Р., яка є членом ініціативної групи референдуму, звернулася до суду з вимогою визнати результати голосування на цій дільниці недійсними. За її словами, вказаний проміжок часу був достатнім для здійснення фальсифікацій, а також на період закриття дільниці для голосування вона і близько 40 громадян не змогли здійснити волевиявлення, що є порушенням їх конституційних прав. Крім того, до списку громадян, які мають право брати участь у референдумі, не було включено її сина, який є студентом і навчається в іншому місті.

Чи є вимоги громадянки Р. обґрунтованими? Проаналізуйте порядок проведення референдуму. У яких випадках результати референдуму визнаються недійсними?

60. Активісти громадської організації “За перспективну Україну” ініціювали збір підписів громадян на проведення все-

українського референдуму з питання: “Чи висловлюєтеся Ви за недовіру Верховній Раді України ** скликання і внесення у зв’язку з цим доповнення до частини другої статті 90 Конституції України такого змісту: а також у разі висловлення недовіри Верховній Раді України на всеукраїнському референдумі, що дає підстави Президентові України для розпуску Верховної Ради України?”.

Чи може бути питання, ініційоване членами громадської організації, предметом всеукраїнського референдуму? Яку юридичну силу мають рішення, прийняті на референдумі?

Список нормативних актів і літератури

Про всеукраїнський референдум: Закон України від 06.11.2012 р. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

Роз’яснення щодо утворення та реєстрації ініціативних груп всеукраїнського референдуму: постанова Центральної виборчої комісії України № 77 від 26.12.2008 р. [Електрон. ресурс] // ПС “Ліга”.

Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2000 від 27.03.2000 р. (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 30. – Ст. 1285.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 р. (справа про здійснення влади народом) // Там же. – 2005. – № 41. – Ст. 2605.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 р. (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) // Там же. – 2008. – № 32. – Ст. 1056.

Барабаш Ю. Г. Питання додержання Конституції при ініціюванні та проведенні всеукраїнських референдумів / Ю. Г. Барабаш // Вибори та демократія. – 2009. – № 3. – С. 10-16.

Барабаш Ю. Г. Демократія в системі цінностей конституційного ладу (за матеріалами практики Конституційного Суду України) / Ю. Г. Барабаш // Вісн. Конституц. Суду України. – 2009. – № 5. – С. 89-97.

Барабаш Ю. Г. Питання демократії в правових позиціях Конституційного Суду України / Ю. Г. Барабаш // Там же. – 2011. – № 4/5. – С. 82-87.

Барабаш Ю. Г. Двадцять років незалежного поступу: втома від демократії чи утвердження нового конституційного проекту? / Ю. Г. Барабаш // Бюл. М-ва юстиції України. – 2011. – № 1. – С. 5-13.

Барабаш Ю. Г. Демократические основы конституционного строя Украины / Ю. Г. Барабаш // Конституционное развитие России и Украины: сб. науч. тр. – Х.: Право, 2011. – Вып. 1. – С. 46-66.

Берченко Г. В. Внутрішня організація політичних партій як предмет конституційного регулювання / Г. В. Берченко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – № 12. – С. 111-117.

Погорілко В. Ф. Референдне право України / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К.: Ліра К, 2006. – 366 с.

Телешун С. Процес імплементації результатів всеукраїнського референдуму в Україні: деякі аспекти / С. Телешун // Право України. – 2000. – № 10. – С. 3-4.

Федоренко В. Всеукраїнський референдум: проблеми теорії і практики / В. Федоренко // Там же. – 1998. – № 11. – С. 136-141.

Т е м а 14. Конституційно-правові засади територіального устрою України

П л а н

1. Принцип унітаризму та його закріплення в Конституції України. Ознаки унітарної держави.
2. Поняття та система адміністративно-територіального устрою, його принципи.
3. Порядок утворення та зміни статусу адміністративно-територіальних одиниць.
4. Особливості автономії в унітарній державі.
5. Правовий статус Автономної Республіки Крим.
6. Конституція Автономної Республіки Крим.

7. Система органів влади Автономної Республіки Крим та їх компетенція.

Завдання

61. Народні депутати подали проект Закону “Про внесення змін до Конституції України”, відповідно до якого передбачалося перейменування України з унітарної на федеративну державу. У пояснювальній записці автори законопроекту зазначили, що такі зміни цілком відповідають логіці і змісту чинної Конституції України, яка передбачає, що в складі України існує Автономна Республіка Крим. При цьому вони посилалися на те, що автономія має всі ознаки державності: свою територію, законодавство, Конституцію, парламент, уряд, столицю тощо. Вони вважали, що Автономна Республіка Крим є за своїм змістом суб’єктом федерації, а зовсім не територіальною автономією.

Дайте відповіді на наступні питання.

1. Що являє собою унітарна держава і в чому її відмінність від федерації?

2. Чи може виникнути федерація внаслідок союзу суверенної держави з несuverенною?

3. Які форми автономії Ви знаєте?

Зробіть конституційно-правовий аналіз законопроекту та його обґрунтування.

62. Ленінська районна у місті К. рада прийняла рішення про проведення референдуму з питання про збереження у складі міста К. Ленінського р-ну та відповідних органів місцевого самоврядування. Мешканці району на референдумі одностайно підтримали це рішення. Через три місяці після проведення заходу міська рада ухвалила рішення про ліквідацію районного поділу в місті та не утворення, після завершення повноважень діючих районних рад, цих представницьких органів місцевого самоврядування. Згадане рішення міської ради було оскаржене депутатами Ленінської районної ради до окружного адміністративного суду.

Розкрийте особливості таких територіальних одиниць, як райони в містах (порядок їх утворення та ліквідації, систе-

му органів влади тощо). Проаналізуйте рішення районної та міської рад, а також районного референдуму. Наведіть і обґрунтуйте своє бачення того, яким має бути рішення адміністративного суду в цій справі.

63. Селищна рада більшістю голосів прийняла рішення про проведення місцевого референдуму з питання отримання селищем статусу міста районного значення. Цей референдум відбувся, і жителями селища рішення ради було схвалене.

На підставі рішення селищної комісії по проведенню референдуму за розпорядженням Голови Верховної Ради України були внесені зміни до Реєстру населених пунктів України.

Як компетентний студент-юрист прокоментуйте ці рішення.

64. Чинна Конституція України у ст. 133 закріплює систему адміністративно-територіального устрою. У радянські часи існуючі адміністративно-територіальні одиниці були прийнято відносити до певних ланок (вищого, середнього та нижчого рівнів).

У формі таблиці або схеми упорядкуйте в ієрархічну систему нижченаведені територіальні одиниці:

- 1. район;*
- 2. село;*
- 3. область;*
- 4. місто районного значення;*
- 5. селище;*
- 6. район у місті;*
- 7. м. Київ;*
- 8. Автономна Республіка Крим;*
- 9. місто обласного значення;*
- 10. район у місті;*
- 11. м. Севастополь.*

Вкажіть, чи має практичне значення віднесення міст до районного та обласного підпорядкування? Чи можуть міста обласного підпорядкування, в першу чергу обласні центри, отримати статус, рівний статусу Києва та Севастополя?

65. До Конституційного Суду України звернулися народні депутати України із поданням щодо визнання неконституційними положень Закону України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” у частині скасування положень, що містяться у ст. 3 цього Закону (зміни до Конституції Автономної Республіки Крим приймаються Верховною Радою Автономної Республіки Крим і затверджуються Законом України). На їх думку, зазначена стаття обмежує право законодавчої ініціативи суб’єктів цього права.

Чи є підстави для визнання неконституційним вказаного положення Закону? Чи є обмеженням прав народних депутатів України наведений механізм внесення змін до Конституції Автономної Республіки Крим? Яка правова природа Конституції Автономної Республіки Крим?

66. Депутат Верховної Ради Автономної Республіки Крим звернувся до Голови даного представницького органу республіки з пропозицією винести на розгляд питання щодо незаконності чинної Конституції автономії. На його думку, чинна Конституція Автономної Республіки Крим суперечить результатам загальнокримського референдуму 20.01.1991 р., на якому жителі Криму голосували за відновлення кримської автономії як суб’єкта Союзного договору. З огляду на це депутат вимагає, щоб представницький орган автономії скасував Конституцію. Для цього пропонує в установлений спосіб внести до порядку денного і розглянути на сесії Верховної Ради Автономної Республіки Крим питання про зміну і доповнення до Конституції республіки, якими вимагає визнати недійсною Конституцію АРК на підставі того, що вона ухвалена з порушенням норм міжнародного права. Наступний крок – у встановлений спосіб внести до порядку денного і розглянути на сесії ВР Криму питання про ухвалення Декларації про возз’єднання Криму з Росією. Далі – ухвалити звернення до президентів, урядів і парламентів Російської Федерації і України “з вимогою негайно розпочати переговори про повернення Криму під юрисдикцію Російської Федерації”.

Дайте правову оцінку пропозиціям депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

67. За підсумками перевірки 12110 офіційних бланків місцевих рад, яку здійснило Управління по зв'язках із місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування Апарату Верховної Ради України, встановлені непоодинокі випадки, коли в нашій державі вживаються застарілі категорії населених пунктів, що не відповідають законодавству, а саме: хутір, виселок, селище міського типу, містечко. Наприклад, у Вінницькій обл. обліковується населений пункт – виселок Писорівка Хмельницького району. Виявлені також населені пункти, які відсутні в офіційному обліку (Житомирська, Київська області). З'ясувалося, що мешканці цих сіл мають реєстрацію, земельні сертифікати та свідоцтва про права власності на нерухоме майно з назвами неіснуючих на офіційному рівні населених пунктів.

Скажіть, будь ласка, наскільки грубими є вказані порушення і якому саме законодавству вони конкретно не відповідають? Які населені пункти існують у нашій державі і як конкретно проводиться розподіл між міськими та сільськими населеними пунктами? Чому Конституція України до адміністративно-територіальних одиниць не відносить сільські та селищні ради?

68. Населення Каталонії (автономії Іспанії) 18.06.2006 р. шляхом голосування на референдумі прийняло новий Статут (конституцію) автономії, яким затвердило розширені її повноваження в політичній, фінансово-податковій та мовній сферах, імміграційній політиці, а також збільшило повноваження місцевої судової системи. Зокрема, вводиться поняття “каталонський народ”, каталонську мову фактично проголошено другою державною мовою (знання каталонської мови стає обов'язковим для всіх громадян Каталонії незалежно від їх рідної мови, значно розширено повноваження Женералітету (представницького органу автономії) щодо правового регулювання мовних відносин тощо). Згідно із Статутом автономія може самостійно розробляти етнічні та політичні програми розвитку громадянського суспільства, встановлена інша процедура при-

йняття рішень Женералітетом, затверджені гімн і прапор, 50% податків, що збираються, залишаються в регіоні тощо.

Чи існує можливість проведення аналогічного референдуму в Автономній Республіці Крим із метою затвердження нової Конституції або нової редакції Конституції автономії, відповідно до якої розширяться повноваження республіки в політичній, фінансовій та мовно-культурній сферах? Свою точку зору обґрунтуйте.

С п и с о к н о р м а т и в н и х а к т і в і л і т е р а т у р и

Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15.01.1999 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1999 р. – № 11. – Ст. 79.

Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2001 від 13.07.2001 р. (справа про адміністративно-територіальний устрій) // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 29. – Ст. 1327.

Заець І. Обласний поділ в Україні: етапи та тенденції розвитку / І. Заець // Право України. – 1999. – № 9. – С. 110-115.

Іщенко О. Принципи адміністративно-територіального устрою України / О. Іщенко // Там же. – 2011. – № 4. – С. 238-244.

Іщенко О. Питання адміністративно-територіального устрою у правових позиціях Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики / О. Іщенко, О. Совгіря // Вісн. Конституц. Суду України. – 2010. – № 4. – С. 107-117.

Калиновський Б. В. Шляхи удосконалення конституційної моделі адміністративно-територіального устрою та організації місцевої публічної влади України / Б. В. Калиновський // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2011. – № 3. – С. 100-103.

Клименко О. Перспективи розвитку територіального устрою України / О. Клименко // Підприємництво, госп-во і право. – 2011. – № 5. – С. 7-10.

Кушниренко А. Г. Проблемы административно-территориального устройства Украины в условиях формирования правового государства / А. Г. Кушниренко // Пробл. законности. – Х.: Нац. юрид. акад. Украины, 1993. – Вып. 28. – С. 39-42.

Магновський І. Й. Теоретико-правові основи територіального устрою України / І. Й. Магновський // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. – 2011. – № 3. – С. 253-260.

Новик В. Сучасний стан адміністративно-територіального устрою та шляхи його вдосконалення / В. Новик // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – 2004. – № 2. – с. 43-49.

Ткачук П. Район: актуальні питання історії, теорії і практики територіального устрою / П. Ткачук // Право України. – 1998. – № 9. – С. 49-50.

Тварковська Л. До питання про концептуальні підходи у реформуванні системи адміністративно-територіального устрою в Україні / Л. Тварковська // Віче. – 2011. – № 8. – С. 27-29.

Т е м а 15. Конституційні засади місцевого самоврядування

П л а н

1. Принцип гарантування місцевого самоврядування.
2. Поняття місцевого самоврядування та його система.
3. Особливості здійснення місцевого самоврядування на рівні області (району) та на рівні територіальних громад.

Завдання

69. На сесії міської ради прийнято рішення “Про дострокове припинення повноважень міського голови”. “За” проголосувало 74 із 100 депутатів міської ради. Рада мотивувала своє рішення тим, що міський голова порушує Конституцію України та закони України, права і свободи громадян, а також не забезпечує здійснення наданих йому законом повноважень. Зважаючи на те, що у рішенні не було чіткого посилення на конкретні факти порушення законів України, норм Конституції України та не вказано конкретних фактів незабезпечення здійснення міським головою наданих йому повноважень, міський голова

прийняв розпорядження про зупинення дії вказаного рішення міськради.

Дайте правову оцінку рішення міськради та розпорядженню міського голови?

Якими мають бути подальші дії міськради (інших компетентних органів публічної влади)?

70. Після проведення чергових виборів депутатів міської ради і міського голови один із кандидатів на посаду голови звернувся із позовом до окружного адміністративного суду. Враховуючи те, що міська територіальна виборча комісія і дільничні виборчі комісії допустили низку порушень вимог виборчого законодавства, суд скасував результати виборів міського голови.

Міська територіальна виборча комісія прийняла рішення про невизнання рішення суду. Після цього комісія скликала першу сесію новообраної міської ради. Сесію вів голова виборчої комісії. Під час ведення сесії міською радою за письмовою пропозицією колишнього міського голови Е., який ще до проведення сесії склав свої повноваження, були обрані секретар ради, заступники міського голови та члени виконавчого комітету.

Із метою забезпечення конституційної законності в цьому місті Президент України видав указ, відповідно до якого на період до обрання нового міського голови виконуючим обов'язки був призначений віце-прем'єр-міністр України М.

На яких засадах будуються взаємовідносини органів державної влади і місцевого самоврядування? В яких формах може здійснюватися контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування?

Дайте правову оцінку рішенням територіальної виборчої комісії, міської ради та Президента України. Яким чином міг бути врегульований цей державно-правовий конфлікт?

71. Міська рада прийняла рішення створити на договірних засадах силами міської ради та управління Державної служби охорони при обласному управлінні МВС спільний підрозділ з охорони громадського порядку, який мав би складатися з праців-

ників міліції та працівників муніципальної міліції “Варта”.

Проаналізуйте повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення правопорядку.

Наскільки правомірним було рішення міської ради?

72. Обласна рада 15.07.2006 р. скасувала рішення ради попереднього скликання від 15.07.2005 р., відповідно до якого повноваження з управління земельними ресурсами, що знаходяться в комунальній власності, делегуються на 20 років обласній державній адміністрації. Голова обласної державної адміністрації звернувся до адміністративного суду з вимогою визнати незаконним це рішення, мотивуючи свої позовні вимоги тим, що повноваження делегувалися на чітко визначений строк радою попереднього скликання.

Розкрийте зміст інституту делегування повноважень.

Яке рішення має прийняти суд?

73. Депутат міської ради Р. звернувся до місцевого суду з адміністративним позовом проти міської ради. У позові депутат обґрунтовує і доводить незаконність деяких рішень міської ради і просить визнати їх незаконними.

Суд, вирішуючи питання про прийняття позову до розгляду, дійшов висновку, що депутат міської ради є неналежним суб’єктом звернення до суду і не має таких повноважень, як звернення до суду для визнання рішення органу місцевого самоврядування незаконним.

Суд відмовив депутату Р. у порушенні провадження у справі за його позовом і зазначив, що тільки за умови отримання депутатом Р. довіреностей від всіх виборців, що голосували за список партії, за яким його було обрано депутатом, і подання їх до суду можливо порушити провадження за його позовом.

Проаналізуйте повноваження депутатів місцевих рад у сфері захисту прав і законних інтересів виборців.

Чи вірно вчинив суд в цьому випадку?

74. Політрада Лівой партії України прийняла рішення про виключення з партії депутата Київської міської ради Л. і

позбавлення депутатських повноважень через його халатне ставлення до своїх обов'язків як депутата і члена партії. Визнати це рішення Л. відмовився, посилаючись на те, що у статуті партії не вказаний вищий керівний орган, а перераховані лише керівні органи, серед яких є і політрада.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася. Які правові наслідки для депутата Київської міської ради Л. має таке рішення політради Ліві партії?

75. Президент Концерну “АЕМ” своїм наказом звільнив начальника юридичного департаменту Б. Підставою для звільнення стало те, що Б. було обрано депутатом обласної ради за виборчим списком Правої партії України.

З наказом Б. не погодився і звернувся до суду із вимогою про поновлення на роботі, зазначивши, що його обрання депутатом місцевої ради не може бути підставою для звільнення, а також законом передбачено гарантії збереження робочого місця на період обрання депутатом.

Чи обґрунтовані правові позиції Б.?

Які гарантії передбачені для депутатів місцевих рад?

Список нормативних актів і літератури

Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 р. // Там же. – 2001. – № 33. – Ст. 175.

Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15.01.1999 р. // Там же. – 1999. – № 11. – Ст. 79.

Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. // Там же. – 2002. – № 40. – Ст. 290.

Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10.07.2010 р. № 2487-VI // Там же. – 2010. – № 35-36. – Ст. 491.

Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2009 від 16.04.2009 р. (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 32. – Ст. 1084.

Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2000 від 09.02.2000 р. (справа про місцеве самоврядування) // Там же. – 2000. – № 30. – Ст. 1283.

Рішення Конституційного Суду України № 21-рп/2003 від 25.12.2003 р. (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у м. Києві) // Там же. – 2003. – № 52. – Ст. 2829.

Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2000 від 10.02.2000 р. (справа про ціни і тарифи на житлово-комунальні та інші послуги) // Там же. – 2000. – № 30. – Ст. 1284.

Борденюк В. Деякі аспекти співвідношення місцевого самоврядування, держави і громадянського суспільства в Україні / В. Борденюк // Право України. – 2001. – № 12. – С. 24-27.

Веніславський Ф. В. Проблеми конституційно-правового визначення місцевого самоврядування / Ф. В. Веніславський, В. І. Кичун // Місцеве самоврядування в Україні: сучасність та перспективи: матеріали наук.-практ. конф.; редкол. Ю. П. Битяк [та ін.]. – Х.: Стиль-Издат, 2007. – С. 103-106.

Ковріга О. Відповідальність органів місцевого самоврядування за неправомірні дії / О. Ковріга // Право України. – 2001. – № 2. – С. 57-59.

Колісник В. П. Проблеми удосконалення конституційних засад місцевого самоврядування в Україні / В. П. Колісник // Місцеве самоврядування в Україні: сучасність та перспективи : матеріали наук.-практ. конф.; редкол. Ю. П. Битяк [та ін.]. – Х.: Стиль-Издат, 2007. – С. 82-85.

Колісник В. П. Головні напрямки реформування місцевого самоврядування на сучасному етапі / В. П. Колісник // Проблеми реформування місцевого самоврядування України в контексті наближення до європейських стандартів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 28 жовт. 2009 р., редкол. Ю. П. Битяк [та ін.]. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування АПРН України, 2009. – С. 20-23.

Кушніренко О. Права іноземців на участь у місцевому самоврядуванні / О. Кушніренко, О. Карасевич // Віче. – 2003. – № 4. – С. 78-79.

Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства / П. М. Любченко. – Х.: Модель Всесвіту, 2006. – 352 с.

Смирнова Т. Форми реалізації громадянами права на участь у місцевому самоврядуванні за Конституцією України / Т. Смирнова // Право України. – 1998. – № 5. – С. 21-24.

Соляник К. Є. Виконавчі органи місцевих рад в Україні: правовий статус і організація роботи / К. Є. Соляник. – Х.: Крок, 2004. – 255 с.

Шаповал В. Сутнісні характеристики місцевого самоврядування / В. Шаповал // Право України. – 2002. – № 3. – С. 48-54.

Т е м а 17. Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини і громадянина

П л а н

1. Поняття “конституційний статус людини та громадянина”.
2. Система прав людини.
3. Природні права людини та їх закріплення в конституційному законодавстві.
4. Обмеження прав людини.
5. Міжнародні стандарти в галузі прав людини.
6. Принципи конституційного статусу людини.
7. Невід’ємність та невідчужуваність конституційних прав людини.
8. Принцип рівності та форми його гарантування.

Завдання

76. Основоположник доктрини природних невідчужуваних прав людини Дж. Локк вважав головними правами грома-

дян право на життя, свободу та майно. Декларація незалежності США 1776 р. проголосила право на життя, свободу та прагнення до щастя. Французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. основними правами назвала право на свободу, власність, безпеку та опір пригнобленню.

Які, на Вашу думку, права людини є для нашої держави найбільш актуальними в сучасних умовах? Свою відповідь підкріпіть політичними та юридичними аргументами. Що являють собою позитивні та негативні права людини? Сформулюйте своє ставлення до них.

77. Верховна Рада України 24.09.1997 р. ухвалила Закон України “Про вибори народних депутатів України”, окремі положення якого врегульовували особливості реалізації виборчого права для певних категорій громадян України. Зокрема, встановлювалося, що “здійснення виборчого права зупиняється для осіб, які за вироком суду перебувають у місцях позбавлення волі, на час перебування в цих місцях”.

Дайте конституційно-правову оцінку таким законодавчим новелам.

Розкрийте зміст категорії “обмеження конституційних прав”, у чому полягає її відмінність від “обмеження в реалізації конституційних прав”.

78. *Вкажіть, що з переліченого допускає Конституція України та Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану”.*

1. Голова обласної державної адміністрації ввів на території області надзвичайний стан у зв’язку з землетрусом.

2. У зв’язку з епідемією свинячого грипу на території міста Х. введено надзвичайний стан і для попередження розповсюдження епідемії введено комендантську годину.

3. У період дії надзвичайного стану на території Д. області Президент України видав Указ, у якому призначив коменданта та створення комендатури для здійснення єдиного управління в області.

4. У зв’язку з проголошенням карантину в навчальних

зкладах місцева рада тимчасово заборонила проведення мирних зборів громадян на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

5. У зв'язку зі спробою озброєного захоплення влади в З. області було введено надзвичайний стан. Для найскорішого притягнення до відповідальності осіб, які брали участь у спробі озброєного захоплення влади, були утворені надзвичайні суди.

6. В умовах дії надзвичайного стану на території Ж. області Президент України вніс до парламенту проект закону про внесення змін до Конституції України, яким передбачалася передача повноваження Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України Верховній Раді України.

79. Відомо, що Україна підписала та ратифікувала всі основні пакти міжнародно-правового характеру, які стосуються прав людини. Найважливішими з них є “Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права” (1966 р.), “Міжнародний пакт про громадянські та політичні права” (1966 р.) та інші. Разом із тим відомо, що важливим елементом захисту прав людини, які закріплені в цих пактах, є спеціальні документальні протоколи до них. Тривалий час СРСР утримувався від їх підписання. Верховна Рада України 25.12.1990 р. постановила приєднатися до цих протоколів.

Як Ви вважаєте, які додаткові права громадяни України отримали в результаті такої ратифікації? Які обов'язки в цьому випадку покладаються на державу? Дайте визначення “міжнародні стандарти в галузі прав людини”. Наведіть приклади дії регіональних міжнародних актів у сфері захисту прав людини. Які існують міжнародні механізми захисту прав людини?

80. На засіданні профспілки заводу “Поршень” прийнято рішення про проведення 01.02.2008 р. страйку, про що повідомили директора заводу І. Останній за допомогою служби охорони розігнав страйкуючих, а організаторів звільнив за прогул. Серед них був лідер профспілки П.

До районного суду П. звернувся із позовом про визнання дій І. незаконними та про поновлення його на роботі. Однак

районний суд відмовив у задоволенні позову. Апеляційний суд, розглянувши 15.04.2008 р. скаргу П., підтвердив рішення районного суду.

Свої права П. вирішив захистити в Європейському суді з прав людини. З цією метою 17.12.2008 р. він звернувся до Євросуду. Однак через декілька місяців йому надійшла відповідь із суду про неприйнятність заяви.

Якими могли бути причини відмови Європейського суду у прийнятті заяви?

Які міжнародно-правові механізми захисту прав людини Вам відомі?

Яку юридичну силу у внутрішньому праві України мають рішення Європейського суду з прав людини?

81. Громадянин України В. звернувся до адміністративного суду з позовом до центру зайнятості, який тривалий час через відсутність вакантних місць на ринку праці не міг задовольнити передбачене Конституцією України право громадян на працю.

На думку позивача, усі права і свободи людини і громадянина є невідчужуваними та непорушними (ст. 22 Конституції України), а звернення до суду за захистом своїх конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Яким, на Ваш погляд, має бути рішення суду?

Розкрийте правову природу соціально-економічних прав і свобод та їх відмінність від прав першого покоління?

82. Громадянин О. направив звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У зазначеному документі О. просив Уповноваженого звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності ст. 51 Конституції України ч. 1 ст. 199 Сімейного кодексу України (далі – СК України). Адже, на його думку, ч. 1 ст. 199 СК України, згідно з якою “якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв’язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов’язані утримувати їх до досягнення

двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу”, покладає на нього додатковий обов’язок, не передбачений Конституцією України.

Дайте правову оцінку даному зверненню.

Які обов’язки людини і громадянина передбачені Конституцією України?

83. До Верховної Ради України подано проект щодо внесення змін до Розділу 2 Конституції України, а саме пропонувалося виключити такі соціальні права, як право на достатній життєвий рівень, право на житло, право на працю тощо й передбачити право на соціальний захист для людей похилого віку (на гідне та незалежне життя, участь у соціальному та культурному житті) та людей з фізичними вадами (на заходи, призначені для забезпечення їх незалежності, соціальної та професійної інтеграції і участі в суспільному житті). Також запропоновано доповнити нормою наступного змісту: “Держава зобов’язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема, в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах усіх наявних ресурсів і можливостей для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення соціально-економічних прав усіма належними способами”.

Наскільки доцільними з конституційної точки зору є такі зміни?

Дайте розгорнуту характеристику другому поколінню прав людини.

84. Після прийняття Закону України “Про внесення змін до деяких декретів Кабінету Міністрів України з питань валютного регулювання”, яким скасовано обов’язковий продаж валютних надходжень і відповідальність юридичних осіб, управління Національного банку України продовжували накладати штрафи на юридичних осіб за несвоєчасний продаж надходжень в іноземній валюті, що мало місце до набрання чинності названим вище Законом.

Підприємство “Іскра”, до якого були застосовані вказані

санкції управління НБУ, звернулося до суду, оскільки вважало, що такі дії управління НБУ суперечать положенням ст. 58 Конституції України про зворотню дію законів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність. На думку позивача, це конституційне положення повинно поширюватися і на юридичних осіб.

Чи поширюється дія Розділу 2 “Права, свободи та обов’язки людини і громадянина” Конституції України на юридичних осіб приватного права? Що означає термін “кожен”? Відповідь аргументуйте.

85. Стаття 24 Конституції України громадянам України надає рівні конституційні права і свободи та закріплює їх рівність перед законом. Забороняється встановлення привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі та іншими ознаками. Надзвичайно важливим є і припис ч. 3 цієї ж статті, який гарантує рівність прав жінки і чоловіка в різноманітних сферах державного та громадського життя.

У той же час загальновідомою є та обставина, що в деяких сферах життєдіяльності держави відсоток жінок неприпустимо малий, особливо серед народних депутатів України, у складі Уряду України, на керівних посадах. До того ж і частка чоловіків у деяких випадках є надзвичайно низькою, наприклад, у сфері загальної освіти.

Незважаючи на конституційний принцип рівності прав жінки і чоловіка на законодавчому рівні або ж на рівні підзаконних нормативних актів, жінкам заборонено займати певні посади. Наприклад, працювати водієм автобусу, шахтарем, у дипломатичній фельдшерській службі та деяких інших. Існують певні труднощі в проходженні служби в Збройних Силах України, на флоті тощо.

Як Ви прокоментували б таку ситуацію? Чи можна в даному випадку говорити про порушення конституційного принципу рівності громадян України та рівності прав жінки і чоловіка зокрема? Які інші принципи конституційного статусу Ви знаєте і в чому полягає їх значення для громадянина?

86. Сукупність конституційних прав, свобод і обов'язків, які визначають статус громадянина України в суспільстві й державі, утворюють систему, яка визначає основний зміст його правового статусу.

У зв'язку із цим потрібно знайти в Конституції України норми (не менше трьох), які закріплюють нижченаведені конституційні права і свободи. Укажіть, за яким критерієм їх класифіковано? Завдання виконується письмово у формі таблиці:

- а) природні та позитивні права;*
- б) права і свободи першого, другого та третього покоління;*
- в) абсолютні та відносні права і свободи;*
- г) основні та похідні права і свободи;*
- д) колективні та індивідуальні права і свободи;*
- є) особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні та екологічні права і свободи;*
- ж) загальні та особливі права і свободи.*

Список нормативних актів і літератури

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.

Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/1998 від 26.02.1998 р. (справа про вибори народних депутатів України) // Там же. – 1998. – № 23. – Ст. 93.

Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/1999 від 09.02.1999 р. (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) // Там же. – 1999. – № 7. – Ст. 160.

Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2001 від 30.05.2001 р. (справа про відповідальність юридичних осіб) // Там же. – 2001. – № 24. – Ст. 1076.

Барабаш Ю. Правова політика у сфері прав людини: шляхи підвищення ефективності / Ю. Барабаш // Право України. – 2009. – № 4. – С. 55-61.

Климович О. Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини) / О. Климович // Там же. – 2001. – № 1. – С. 34-36, 49.

Летнянчин Л. І. Становлення конституційно-правового статусу громадян України в дорадянський період / Л. І. Летнянчин // Пробл. законності. – Вип. 41. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. – С. 62-66.

Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики / Л. І. Летнянчин. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 256 с.

Летнянчин Л. І. Основні обов'язки як елемент конституційного статусу людини і громадянина в Україні / Л. І. Летнянчин // Актуальні проблеми правознавства: тези доп. і наук. повідомл. учасн. наук. конф. молодих учених та здобувачів. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2006. – С. 8-12.

Кушніренко О. Г. Права і свободи людини і громадянина / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько. – Х.: Факт, 2001. – 431 с.

Рабінович П. М. Межі здійснення прав людини (загально-теоретичний аспект) / П. М. Рабінович // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1996. – № 6. – С. 5-13.

Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні / І. К. Полховська. – Полтава: Полтав. літератор, 2009. – 200 с.

Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. – К.: Ін Юре, 2004. – 368 с.

Тема 18. Зміст особистих (громадянських) прав людини

П л а н

1. Загальна характеристика особистих прав людини.
2. Право на життя та його реалізація.
3. Свобода слова та її гарантії.
4. Конституційний статус засобів масової інформації.
5. Поняття та види інформації.
6. Доступ до публічної інформації.
7. Право на особисту недоторканність.
8. Свобода пересування та вільний вибір місця проживання: поняття та умови реалізації.
9. Право на свободу світогляду та віросповідання, форми його реалізації.
10. Конституційний статус релігійних організацій.

Завдання

87. Студенти Педагогічного університету після закриття за ініціативою місцевої влади єдиної у місті наукової бібліотеки і комп'ютерного кафе звернулися до місцевого суду з позовом про захист належного їм права на спілкування та повноцінний інтелектуальний розвиток. Суддя П. відмовилася прийняти позов, мотивуючи свої дії тим, що Конституція України не передбачає права на спілкування і повноцінний інтелектуальний розвиток громадян України.

Дайте юридичний аналіз ситуації. Свою відповідь обґрунтуйте, посилаючись на нормативні положення.

88. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання 45 народних депутатів України, які просили визнати таким, що не відповідає статтям 27 та 49 Конституції України Порядок надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які тимчасово перебувають на території України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів

України від 22.06.2011 р. № 667. Зокрема, відповідно до вказаного Порядку іноземцям та особам без громадянства, які тимчасово перебувають на території України, медична допомога, у тому числі екстрена, надається за плату, якщо законодавством або міжнародними договорами України не передбачено інше.

В обґрунтування свого подання народні депутати України зазначали, що встановлений порядок надання медичної допомоги для цієї категорії осіб порушує гарантоване Конституцією України право на життя, оскільки у випадку відсутності можливості заплатити за надання екстреної медичної допомоги в її наданні може бути відмовлено, унаслідок чого людина може померти.

Підготуйте проект відповідного рішення Конституційного Суду України.

89. У договорі найму житла між комунальним підприємством ЖЕК-1 і власником квартири є такі пункти:

“п. 1.3.1. ЖЕК-1 має право на вхід до займаного житла для огляду житлових та нежитлових приміщень.

п. 1.4.2. ЖЕК-1 має право під час аварійних ситуацій проникати у житлові приміщення (квартири) у разі відсутності господаря або членів його сім’ї”.

Дайте правовий коментар вказаним пунктам договору.

Чи відповідають зазначені пункти договору Конституції України?

90. Громадянин К., який проживав у готелі, був несподівано розбуджений уночі. З’ясувалося, що прийшла адміністратор готелю перевірити, чи не ночує в номері стороння особа. К. розгнівався на безцеремонність адміністратора і звинуватив її у порушенні права громадянина на недоторканність житла, закріпленого в Конституції України. Адміністратор відповіла, що вона діє згідно з Інструкцією про порядок проживання громадян у готелях, а право недоторканності житла на готельні номери не поширюється. Вона зазначила, що тиждень тому один громадянин завів до свого номера дівчину і вчинив злочин. Тому обласне

управління внутрішніх справ зобов'язало адміністрацію готелю посилити контроль за порядком проживання в готелі.

Проаналізуйте ситуацію та підготуйте юридично обґрунтовану відповідь.

91. На прес-конференції міжнародної неурядової організації було оприлюднено щорічний звіт щодо катувань в Україні. Запрошений до участі в цій прес-конференції громадський активіст К. дав інтерв'ю декільком національним телеканалам. Начальник міськвідділу УМВС А. образився на висловлювання громадянина К. на свою адресу і подав позов. Суд відмовив А. в задоволенні позову, навівши пояснення К. щодо того, що він давав інтерв'ю в межах міжнародної дискусії, присвяченої застосуванню катувань працівниками міліції, і висловив своє категоричне неприйняття цієї практики. У мотивувальній частині рішення суддя послався на положення Європейської конвенції з прав людини та основних свобод, рішення Європейського суду з прав людини у справі “Хендісайт проти Сполученого Королівства” від 07.12.1976 р., рішення Європейського суду з прав людини у справі “Лінгес проти Австрії” від 18.07.1968 р. та Закону України “Про інформацію”.

Проаналізуйте та прокоментуйте рішення суду. Які положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, рішень Європейського суду з прав людини та Закону України “Про інформацію” були використані суддею у мотивувальній частині судового рішення? Як ви розумієте свободу слова та свободу вираження поглядів? Що таке оціночні судження?

92. На засідання міської ради, на якому планувалося розглядати питання про виділення земельних ділянок у приватну власність, був недопущений журналіст К. – представник регіональної газети. Згодом журналіст К. звернувся з позовом про порушення журналістських прав до суду. На судовому засіданні юристи міської ради аргументували заборону журналісту К. бути присутнім на засіданні міської ради відсутністю в нього акредитації.

Яким має бути рішення суду? Що таке акредитація

журналістів та працівників засобів масової інформації? Розкрийте порядок здійснення акредитації.

93. До Державної податкової адміністрації України громадська організація направила інформаційний запит, в якому вона просила на підставі ст. 34 Конституції України, ст. 19 Закону України “Про доступ до публічної інформації” від запитувача (журналіста) надати їй інформацію про:

- 1) кількість звернень громадян із запитом щодо отримання інформації про себе;
- 2) кількість задоволених звернень про отримання громадянами інформації про себе;
- 3) кількість і підстави відмов у наданні громадянам інформації про себе. Копії рішень про відмову;
- 4) кількість проведених перевірок суб’єктів підприємницької діяльності.

Державна податкова адміністрація (ДПА) запит частково задовольнила. А саме ДПА надала відповідь на перше, друге та третє запитання.

А щодо відомостей про кількість проведених перевірок суб’єктів підприємницької діяльності ДПА відмовила в наданні такої інформації, обґрунтовуючи свою відмову тим, що така інформація є обмеженою у доступі.

Чи є відмова ДПА в наданні такої інформації обґрунтованою (правомірною)?

Яка інформація віднесена до категорії з обмеженим доступом?

Протягом якого строку органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи повинні надавати відповідь на інформаційний запит?

Чи може право на інформацію бути обмежене не тільки законами, а й іншими нормативно-правовими актами?

94. До прокуратури області надійшов інформаційний запит із вимогою надати інформацію, яка є відкритою за режимом доступу. Однак прокуратура відмовила запитувачу в задоволенні запиту, мотивуючи свою відмову тим, що органи про-

куратури України не належать до органів законодавчої, виконавчої або судової гілки влади і тому не зобов'язані надавати інформацію за такими інформаційними запитами, як того вимагає Закон України “Про доступ до публічної інформації”.

Чи відповідає дане рішення прокуратури Конституції України та Закону України “Про доступ до публічної інформації”?

Чи зобов'язана прокуратура відповідати на інформаційні запити?

Назвіть підстави та умови, за яких право на інформацію може бути обмежене?

95. Петренко, маючи багато зареєстрованих винаходів, звернувся в Обласне управління внутрішніх справ з інформаційним запитом, у якому просив відповідні інформаційні служби УВС надати йому інформацію про кількість світлофорів, які виходять із ладу на вулицях обласного центру протягом року. У запиті він зазначив, що ця інформація йому необхідна для того, щоб вирішити, наскільки актуальною є проблема вдосконалення стандартної конструкції світлофора.

Дайте юридичний аналіз ситуації.

Обґрунтуйте свою відповідь, посилаючись на нормативні акти.

96. На залізничному вокзалі міста до студента М. підійшли працівники міліції і попросили пред'явити документи. Жодного документа, який би посвідчував особу, у М. при собі не було. Працівники міліції пояснили, що зовні М. схожий на небезпечного злочинця, який наразі розшукується, тому необхідно негайно прибути до відділу міліції для встановлення особи. Незважаючи на заперечення М., працівники міліції силоміць направили його до відділку. Жодної можливості зв'язатися з рідними чи скористатися правовою допомогою захисника надано не було.

Дайте юридичний аналіз ситуації. Розкрийте зміст права людини на свободу та особисту недоторканність. Які сучасні міжнародні стандарти захисту цього права? Чи відповідає чинне законодавство України цим стандартам?

97. Верховна Рада України ухвалила Закон, відповідно до якого громадяни України, які перебувають більше одного місяця за межами адміністративно-територіальної одиниці, в якій зареєстровано їх місце проживання, і мають невиконані майнові зобов'язання, накладені в адміністративному порядку чи за судовим рішенням, чи призиваються на строкову військову службу і не мають відстрочки, або беруть участь у судовому процесі, зобов'язані зареєструвати місце свого перебування.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо перевірки вказаного Закону на відповідність ст. 33 Конституції України.

Підготуйте проект рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду цієї справи.

98. Релігійне утворення звернулося до юридичної контори з проханням допомогти в реєстрації релігійної громади з метою задоволення релігійних потреб та поширювання віри. Юристи відповіли, що дане питання має перспективу позитивного вирішення за умови виконання вимог українського законодавства.

Які умови реєстрації релігійної громади? Які державні установи реєструють релігійні об'єднання? Може чи ні релігійне об'єднання зареєструватися як об'єднання громадян?

Список нормативних актів і літератури

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 4 Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (справа щодо прописки) від 14.11.2001 р. № 15-рп/2001 // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 1. – Ст. 4.

Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 31.01.1992 р. // Там же. – 1992. – № 18. – Ст. 237.

Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 313.

Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

Про свободу совісті та релігійні інформації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

Нестеренко О. Інформація в Україні: право на доступ / О. Нестеренко. – Х.: Акта, 2012. – 306 с.

Кушніренко О. Роль місцевих органів влади у забезпеченні права громадян на достатній життєвий рівень / О. Кушніренко, В. Мацокін // Там же. – 1999. – № 1. – С. 14-16.

Кушніренко О. Г. Права і свободи людини та громадянина / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько. – Х.: Факт, 2001. – 431 с.

Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики / Л. І. Летнянчин. – Х.: Вапнярчук Н.М., 2006. – 255 с.

Речицький В. Громадянські права як юридичний засіб протидії державній владі / В. Речицький // Укр. право. – 1995. – № 1-2.

Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами / О. О. Чуб. – Х.: Одісей, 2005. – 232 с.

Слінько Т. М. Інформація як об'єкт права: поняття та правове регулювання / Т. М. Слінько // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції, м. Полтава, Нац. акад. прав. наук України, Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування НАПрН України. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2012. – у 2 ч. – Ч. 1. – С. 321-326.

Слінько Т. М. Проблеми правового регулювання статусу ЗМІ щодо висвітлення діяльності органів публічної влади в контексті європейської інтеграції / Т. М. Слінько // Наук. записки Львів. ун-ту бізнесу та права: зб. наук. праць з економ. та юрид. наук. – 2011. – Вип. 7. – С. 174-178.

Т е м а 19. Зміст політичних прав громадян

П л а н

1. Загальна характеристика політичних прав громадян.
2. Виборчі права громадян.
3. Принципи виборчого права.
4. Право на свободу об'єднань. Види об'єднань громадян.
5. Політичні партії: поняття, порядок легалізації, права.
6. Громадські організації: поняття, порядок легалізації, їх права, особливості конституційної відповідальності.
7. Право на мирні зібрання. Види мирних зібрань.
8. Умови реалізації права на мирні зібрання.

Завдання

99. Засновники обласної організації Партії нових комуністів звернулися до адміністративного суду зі скаргою на дії обласного управління юстиції, зазначаючи, що постановою колегії цього управління в Реєстрі об'єднань громадян анульовано запис про реєстрацію цієї організації, а наказом начальника управління юстиції скасовано рішення управління про реєстрацію згаданої організації і зобов'язано відділ реєстрації об'єднань громадян офіційно повідомити в засобах масової інформації про це рішення. На підставі оскаржуваних рішень представники обласної партійної організації були виключені зі складу окружної та дільничних виборчих комісій.

Обидва наведені документи мотивовані тим, що мають відношення до юридичної особи і не можуть бути предметом оскарження як документи внутрішньоорганізаційної діяльності управління юстиції. Рішення про заборону чи припинення діяльності обласної організації політичної партії обласне управління юстиції не приймало. Крім того, до уваги бралось рішення сесії Львівської обласної ради про підтримку вимог громадян, політичних партій та громадських організацій Львівщини щодо заборони діяльності в Україні комуністичних організацій.

Яке рішення має прийняти суд?

100. До Міністерства юстиції України надійшла заява про реєстрацію політичної партії “За чистий Крим”. Розглянувши надані документи, Мін’юст відмовив у реєстрації такої партії, оскільки принципи її організації, закріплені у статуті, суперечать закону. Зауваження стосувалися тих статутних положень, якими передбачалося, що лідер партії, обраний на установчому з’їзді, обіймає цю посаду довічно, а також те, що керівники обласних організацій партії призначаються та звільняються лідером партії одноособово.

Дайте правову оцінку діям Міністерства юстиції.

101. Міністерство юстиції України анулювало реєстраційне свідоцтво політичної партії “Справедливість” на тій підставі, що протягом 6 місяців з дня реєстрації нею були створені й зареєстровані у встановленому законом порядку обласні організації лише у 13 областях України та міська у м. Севастополь, однак не було створено республіканської партійної організації в Автономній Республіці Крим, а також не в усіх згаданих областях у більшості районів створені відповідні партійні організації районного рівня.

Які підстави анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії в Україні?

Яким органом здійснюється анулювання реєстраційного свідоцтва і які наслідки цього?

102. Три особи (17-ти, 16-ти та 13-ти років) заснували “Проевропейську спілку молоді” та звернулися до обласного управління юстиції із заявою про легалізацію цього об’єднання шляхом повідомлення. Однак заяву повернуто для приведення у відповідність до чинного законодавства, зокрема, у документах слід вказати загальну назву об’єднання громадян. Один із засновників спілки звернувся із позовом до районного суду м. Харкова про визнання незаконними дії управління юстиції щодо відмови в легалізації спілки.

Який порядок легалізації об’єднань громадян?

Постанову якого змісту має ухвалити суд?

103. Група громадян України вирішила організувати місцеву громадську організацію “Українська інтелектуальна еліта”, що виступає за обмеження вступу до вищих навчальних закладів регіону, в якому організація намагалася здійснювати свою діяльність, осіб інших національностей, окрім українців. Однак орган юстиції відмовив у реєстрації такої організації.

Які підстави для відмови в реєстрації об’єднань громадян?

Чи правомірна відмова в цьому випадку? Аргументуйте відповідь.

104. У статуті Конституційно-ліберальної політичної партії України, поданому разом з іншими необхідними документами для реєстрації до Міністерства юстиції України, однією з функцій її керівних органів зазначається забезпечення міжнародного співробітництва, а також організація представництва партії за межами України. Мін’юст відмовив у реєстрації, оскільки вказані положення статуту не відповідають вимогам чинного законодавства України. Відмову було оскаржено до суду із мотивацією, що закон дозволяє політичним партіям міжнародну діяльність.

Яке рішення має прийняти суд?

105. На партійній конференції було ухвалено рішення не підтримувати представлений Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України проект Закону про Державний бюджет на наступний рік. Незважаючи на це, декілька членів партії – народних депутатів України – проголосували за прийняття бюджету. Обговоривши вчинок своїх товаришів по партії, її керівний орган прийняв рішення про виключення «неслухняних» депутатів із партії, оскільки вони своїми діями завдали політичної шкоди її іміджу, порушили партійну дисципліну, попередивши, що прийняття такого рішення є внутрішньою справою партії, яке не може бути предметом правового регулювання і судового розгляду. Депутати оскаржили таке рішення до суду.

Що означає термін “імперативний депутатський мандат”?

Як він пов'язаний із конституційним статусом політичних партій в Україні?

Чи потягнули б такі дії виключення народних депутатів із фракції цієї політичної партії, дострокове припинення їх повноважень?

106. На засіданні фракції було ухвалено рішення не підтримувати внесену Президентом України до Верховної Ради України кандидатуру Прем'єр-міністра України. Однак декілька членів фракції підтримали цю кандидатуру. Обговоривши вчинок своїх колег по партії, її керівний орган прийняв рішення про виключення цих депутатів із партії, оскільки вони своїми діями порушили партійну дисципліну. Депутати, на знак протесту, оскаржили таке рішення до суду.

Наскільки народні депутати України в своїй діяльності повинні керуватися рішеннями, які прийняла фракція чи керівний партійний орган?

Чи має заява колишніх членів партії – народних депутатів судову перспективу?

107. Районний осередок Української громадської організації “Зелений світ” виступив з ініціативою заборонити проїзд центральною вулицею райцентру автомобілям і мотоциклам увечорі на дві години, коли мешканці з дітьми гуляють нею. З цією метою представник осередку заздалегідь зареєстрував в органі місцевого самоврядування повідомлення про проведення мітингу ввечері на центральній вулиці відповідно до ст. 39 Конституції України. У свою чергу, представник органу місцевого самоврядування в день проведення мітингу звернувся до окружного адміністративного суду з заявою про заборону заходу. При цьому він посилався на те, що організатори мітингу є непослідовними в своїх задумах та діях. Однак суд відмовився розглядати заяву органу влади.

Поясніть, будь ласка, причину відмови окружного адміністративного суду розглядати заяву про заборону мітингу.

Список нормативних актів і літератури

Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2011 № 2365-III // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 17. – Ст. 728.

Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. // Там же. – 2012. – № 30. – Ст. 1097.

Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 1. – Ст. 2.

Про благодійництво та благодійницькі організації: Закон України від 16.09.1997 р. // Там же. – 1997. – № 46. – Ст. 292.

Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. // Там же. – 1997. – № 52. – Ст. 312.

Рішення Конституційного Суду України (справа про молодіжні організації) від 13.12.2001 р. № 18-рп/2001 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 51. – Ст. 2310. – С. 466.

Барабаш Ю. Г. Політичні партії та ЗМІ як суб'єкти виборчого процесу: окремі питання конституційно-правового статусу / Ю. Г. Барабаш // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 6-12.

Берченко Г. В. Внутрішня організація політичних партій як предмет конституційного регулювання / Г. В. Берченко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – № 12. – С. 111-117.

Дахова И. Гарантии конституционных принципов избирательного права // Конституционно-правовые основы народовластия в России и Украине: сб. науч. трудов. – Х.: Право, 2012. – С. 132-157.

Слінько Т. М. Конституційно-правовий статус об'єднань громадян в Україні / Т. М. Слінько, О. Г. Кушніренко. – Х.: Арсис, 1998. – 176 с.

Лукаш С. Ю. Політичні партії в системі взаємовідносин держави і народу в Україні: конституційно-правовий аспект / С. Ю. Лукаш // Пробл. законності. – Вип. 50. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2001. – С. 34-40.

Лукаш С. Ю. Проблеми реалізації політичними партіями функцій, передбачених в ст. 36 Конституції України / С. Ю. Лукаш // Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт”: матеріали міжнар. наук.-теор. конф. (XXIII Харків. політологічні читання). – Х.: ХАП, 2010. – С. 114-116.

Кагляк Я. О. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти / Я. О. Кагляк, В. Л. Федоренко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – № 4-5. – С. 75-88.

Кононенко О. Проблеми реалізації конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації / О. Кононенко // Право України. – 1998. – № 2. – С. 48-50.

Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): моногр. / Д. В. Лук'янов – Х.: Право, 2007. – 320 с.

Слінько Т. М. Виборчі права – нормативне вираження електорально-правового статусу особи / Т. М. Слінько // “Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт”: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (XXIII Харків. політологічні читання). – Х.: ХАП, Нац. юрид. акад. України, 2010. – С. 132-134.

Васьковська О. Право на мирні зібрання: нові виклики і старі проблеми / О. Васьковська // Право України. – 2007. – № 5. – С. 119-121.

Сінькевич О. В. Конституційне право громадян на мирні зібрання / О. В. Сінькевич // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – Вип. 38. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2007. – С. 268-271.

Пивоваров В. Забезпечення права на мирні зібрання / В. Пивоваров // Дотримання прав людини в діяльності МВС. – Х.: Права людини, 2009. – С. 119-122.

Пасенюк О. Судові процедури обмеження права на мирні зібрання / О. Пасенюк // Публічне право. – 2012. – № 1. – С. 48-55.

Чуб О. О. Політичні права громадян в аспекті здійснення місцевого самоврядування в Україні / О. О. Чуб // Пробл. законності. – Вип. 83. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2006. – С. 45-51.

Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами / О. О. Чуб. – Х.: Одіссей, 2005. – 232 с.

Т е м а 23. Конституційні засади виборчої системи та виборчого права в Україні

П л а н

1. Способи формування вищих органів влади в теорії та практиці конституційного права.
2. Загальна характеристика виборчого права.
3. Поняття та види виборчих систем.
4. Виборча система в Україні.
5. Правове регулювання виборів народних депутатів України.
6. Суб'єкти виборчого процесу.
7. Загальна характеристика стадій виборчого процесу.
8. Правове регулювання виборів Президента України.
9. Суб'єкти виборчого процесу.
10. Загальна характеристика стадій виборчого процесу.

Завдання

108. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням, у якому просив визнати неконституційними Закони України “Про вибори народних депутатів України” та “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” у частині пропорційної системи виборів. На думку суб'єкта права на конституційне подання, пропорційний тип виборчої системи суперечить конституційним принципам рівного і прямого виборчого права, закріпленим ст. 71 Конституції України, оскільки за такої виборчої системи, по-перше, виборці голосують не безпосередньо за кандидатів, а за виборчі списки полі-

тичних партій, а по-друге, позапартійний громадянин чи член політичної партії, яка не бере участі у виборах, не можуть реалізувати своє пасивне виборче право.

Складіть проект рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду такого подання.

Яке значення мають конституційні принципи участі громадян у виборах?

109. О 8 год ранку Ви прокинулися від звуків духового оркестру, який грав на подвір'ї школи напроти вікна Вашої кімнати. Вийшовши на балкон, Ви побачили мітинг на шкільному подвір'ї, до Вас долетіла фраза: “Проголосуємо, товариші, у цей день за наших кандидатів! Адже сьогодні день виборів, день свята, день демократії.”

Дайте конституційно-правовий аналіз дій організаторів мітингу.

110. Під час виборчого процесу по виборах народних депутатів України політична партія “Новий Союз із Росією” проводила передвиборчу агітацію, що супроводжувалася організацією в усіх обласних центрах України концертів за участю зірок української та російської естради.

Перед кожним із таких концертів проходив мітинг, на якому виступали лідер партії “Новий Союз із Росією” та лідер всеросійської громадської організації “За Союз”, які знайомили виборців із головними ідеями передвиборчої програми й обґрунтовували всі переваги для громадян України і Росії від утворення нової союзної держави.

У ході концертів кожен артист завершував свій виступ закликком віддати свої голоси за партію “Новий Союз із Росією”.

Один із виборців звернувся до ЦВК зі скаргою на порушення партією “Новий Союз із Росією” виборчого законодавства України, оскільки, на його думку, проведення таких концертів для виборців є прямим порушенням Закону України “Про вибори народних депутатів України”, який забороняє проводити передвиборчу агітацію, що, зокрема, супроводжується безкоштовним наданням виборцям послуг. На його переконання,

проведення концертів, у яких беруть участь зірки української та російської естради, є безкоштовним наданням виборцям розважальних послуг.

Які обмеження на проведення передвиборчої агітації встановлено чинним законодавством про вибори?

Яким має бути рішення ЦВК за результатами розгляду цієї скарги?

111. До Центральної виборчої комісії звернувся І. із заявою, що в ході проведення з'їзду однієї з політичних партій, на якому формувався виборчий список кандидатів у народні депутати Верховної Ради України, його кандидатуру не було включено до нього у зв'язку з тим, що І. не член цієї партії, не українець, проживає в державі менше одного року, погано знає державну мову і не надав до секретаріату партії довідки від лікаря-психіатра. Вважаючи зазначені мотиви відмови у включенні його кандидатури до виборчого списку політичної партії незаконними, у своїй заяві І. вимагав ЦВК зобов'язати політичну партію включити його кандидатуру до її виборчого списку.

Чи є в даному випадку порушення законодавства про вибори?

Яке рішення має ухвалити ЦВК?

112. Під час проведення виборів народних депутатів до ЦВК надійшла скарга П. на дії кандидата в народні депутати України – першого номера у списку політичної партії – суб'єкта виборчого процесу, який (на її думку) шляхом обману громадян України перешкоджає формуванню власної волі та її вільному виявленню при голосуванні:

а) суб'єкт оскарження, виступаючи на загальнонаціональному телеканалі, у порушення ст. 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни є обов'язком громадян України, агітував за припинення строкового призову;

б) даруючи учням зошити і щоденники з власною символікою, порушив навчальний процес;

в) політична партія, яку він представляє, застосовувала виборчу технологію “двійників”, видаючи назву іншої політич-

ної партії із додатком “оновлена” за власну і використовуючи в матеріалах передвиборчої агітації відеозапис її заходів із застосуванням її символіки;

г) розповсюджувався відеоролик, в якому міститься інформація щодо передбачення Нострадамуса на його користь;

д) поза межами строків передвиборчої агітації, а також не в місцях для розміщення матеріалів передвиборчої агітації, а на будинках, парканах, стовпах, деревах розповсюджувалися матеріали передвиборчої агітації у вигляді стрічок відповідного кольору;

е) розміщувалася політична реклама у виді агітаційних плакатів на транспортних засобах громадського користування.

Чи є громадянин належним суб'єктом звернення з такою скаргою? Чи є серед наведених порушення виборчого законодавства, зокрема, щодо ведення передвиборчої агітації?

113. На виборах народних депутатів України до виборчих списків було внесено 37 590 200 виборців. У виборах взяли участь 70% виборців.

За результатами виборів політичні партії – суб'єкти виборчого процесу набрали таку кількість голосів у процентному відношенні до загальної кількості виборців, що проголосували: “П.Р.” – 34,4 %, “Б.Т.” – 30,7 %, “Н.Н.” – 14,2 %, “К.П.” – 5,4 %, “Б.Л.” – 4 %, “С.П.” – 2,9 %, “П.С.” – 1,3 %. Решта голосів розподілилася між 13-ма політичними партіями – суб'єктами виборчого процесу, кожен із яких набрав менше 1% голосів виборців.

Які із указаних суб'єктів виборчого процесу візьмуть участь у розподілі депутатських мандатів?

Скільки депутатських мандатів отримає кожна з політичних партій, які візьмуть участь у їх розподілі?

Список нормативних актів і літератури

Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-IV // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 97. – Ст. 3526.

Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 448.

Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10.07.2010 р. № 2487-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 35-36. – Ст. 491.

Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/1998 від 26.02.1998 р. (справа про вибори народних депутатів України) // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 23. – Ст. 93.

Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2012 від 05.04.2012 р. (справа про висування кандидатів у народні депутати України за змішаною виборчою системою) // Там же. – 2012. – № 30. – Ст. 1122.

Закон України “Про вибори народних депутатів України”: науково-практичний коментар / Ф. В. Веніславський [та ін.]; за заг. ред. В. Л. Мусіяки. – К.: Дрім Арт, 2012. – 672 с.

Барабаш Ю. Г. Проблеми вдосконалення виборчого законодавства України / Ю. Г. Барабаш // Публічна влада в Україні та конституційно-правовий механізм її реалізації: матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 28 верес. 2011 р. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого”, 2011. – С. 18-20.

Барабаш Ю. Электоральная культура украинских граждан: политико-правовой анализ / Ю. Барабаш // Пробл. права. – 2010. – № 2. – С. 8-12.

Кушніренко О. Г. Виборчі цензи / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько // Правові проблеми реформування регіональної влади: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 12.04.2002 р.). – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПРН України, 2002. – С. 116-117.

Лукаш С. Ю. Законодавче закріплення пропорційної виборчої системи у світлі особливостей формування політичних партій України / С. Ю. Лукаш // Проблеми формування електоральної культури населення: зб. наук. тез. (За матеріалами XVII Харків. політологічних читань). – Х.: Право, 2005. – С. 58-59.

Речицький В. Десять тез про українську виборчу систему / В. Речицький // Права людини. – 2007. – 14 (16-31 травня). – С. 24.

Чуб О. О. Фактори політичної активності громадян України у виборчому процесі / О. О. Чуб // Вісн. Центральної виборчої комісії. – 2006. – № 1. – С. 72-76.

Тодика О. Ю. Вибори до парламентів країн СНД (Порівняльно-правовий аспект): моногр. / О. Ю. Тодика. – Х.: Факт, 2003. – 147 с.

Кресіна І. О. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: [моногр.] / І. О. Кресіна, С. В. Перегуда. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. – 368 с.

Стешенко Т. В. Принципи виборчого права як фундаментальні засади забезпечення виборчого процесу і проблеми законності / Т. В. Стешенко // Пробл. законності. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 94. – С. 36-40.

Вагіна О. Змішана виборча система: світовий досвід застосування / О. Вагіна // Вибори та демократія. – 2011. – № 1. – С. 29-37.

Донченко Ю. Характеристика виборчої системи та демократичних інститутів в Україні / Ю. Донченко // Вісн. Центральної виборчої комісії. – 2011. – № 1. – С. 24-30.

Царьова М. Проблема оптимальної виборчої системи / М. Царьова // Вибори та демократія. – 2010. – № 4. – С. 109-113.

Бодрова І. І. Теоретико-правові аспекти поняття “виборча система” / І. І. Бодрова // Пробл. законності. – Вип. 108. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2010. – С. 36-45.

Ключковський Ю. Вибір виборчої системи: деякі уроки українського досвіду / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. – 2009. – № 4. – С. 80-84.

Райковський Б. Сучасні моделі виборчих систем: проблеми теорії і практики / Б. Райковський, М. Рибачук // Вісн. Центральної виборчої комісії. – 2009. – 1 (№ 1 (15)). – С. 44-52.

Пилипишин В. П. Система принципів виборчого права: теоретичний та практичний аспекти аналізу / В. П. Пилипишин // Бюл. М-ва юстиції України. – 2008. – № 3. – С. 122-131.

Ключковський Ю. Загальні проблеми реформування виборчої системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. – 2008. – 4 (№ 4 (18)). – С. 87-92.

Селіванов А. Виборче право в контексті конституційної реформи / А. Селіванов // Там же. – 2009. – № 2. – С. 5-9.

Козодой Л. Принцип загального виборчого права: теоретико-конституційний аналіз / Л. Козодой // Там же. – 2009. – № 3. – С. 4-9.

Польщиков І. В. Проблемні питання удосконалення законодавства про вибори Президента України в аспекті додержання міжнародних виборчих стандартів / І. В. Польщиков // Право і безпека. – 2009. – 5 (№ 5 (32)). – С. 10-14.

Т е м а 24. Конституційно-правовий статус парламенту України

П л а н

1. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України як парламенту.
2. Склад та структура Верховної Ради України.
3. Конституційна регламентація функцій парламенту України.
4. Загальна характеристика законодавчого процесу .
5. Акти парламенту.
6. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Завдання

114. Як результат врегулювання тривалої кризи Верховна Рада України за попереднім погодженням із Президентом України прийняла постанову про призначення позачергових виборів народних депутатів та Президента України. До Консти-

туційного Суду звернулися 50 народних депутатів із поданням про визнання цієї постанови неконституційною.

Проаналізуйте повноваження парламенту з питань виборчого процесу.

Яке рішення має ухвалити суд?

115. Верховна Рада України прийняла постанову “Про підтримку національно-визвольного руху на пострадянському просторі”, в якій привітала рішення республіки Придністров’я про проголошення нею незалежності, а також створила робочу групу із народних депутатів, яка мала б забезпечити міжпарламентські стосунки між Верховною Радою та парламентом Придністров’я.

Президент України звернувся до Конституційного Суду нашої держави з вимогою визнати це рішення парламенту неконституційним. Глава держави мотивував свої вимоги тим, що виключно Президент може приймати рішення про визнання іноземних держав.

Яку роль відіграє Верховна Рада України в конституційному механізмі зовнішньої політики?

Яким має бути рішення суду?

116. Після подолання вето Президента України на Закон України “Про досудове слідство” Голова Верховної Ради направив цей Закон на підпис Президентові. Однак глава держави відмовився підписувати його та повернув із своїми вмотивованими пропозиціями до Верховної Ради України. Голова парламенту на прес-конференції заявив, що найближчим часом підпише Закон і дасть вказівку опублікувати його у газеті “Голос України”. Після цього Президент офіційно звернувся до Голови Верховної Ради з проханням повернути йому Закон для його промульгації. Голова парламенту погодився на пропозицію Президента. Однак урешті-решт глава держави Закон не підписав.

Яким чином може парламент подолати вето Президента? У чому полягає процедура підписання та оприлюднення закону? Дайте правову оцінку діям і рішенням Голови Верховної Ради та Президента України.

117. Верховна Рада України прийняла Закон “Про систему виконавчої влади”. Президент визнав цей акт таким, що не відповідає Конституції, не став його підписувати і поставив питання про розпуск Верховної Ради в тому разі, якщо вона самостійно не виправить ситуації та не скасує результатів попереднього голосування по Закону. Парламент погодився на вимоги глави держави і прийняв постанову про скасування результатів голосування по схваленню цього Закону в цілому.

Яким чином Верховна Рада може скасувати прийнятий Закон? Надайте правову оцінку діям парламенту по скасуванню результатів голосування.

118. Громадянин України Р. був обраний до Верховної Ради України за виборчим списком Блоку Прогресивних Сил (далі – БПС). Після отримання тимчасового посвідчення народного депутата України він заявив, що виходить із Прогресивної політичної партії, яка є членом вказаного блоку, і не буде брати участі у фракції БПС у парламенті. Натомість він вступив до Партії місцевих інтересів і збирається стати членом її фракції. БПС на своїй конференції вирішив позбавити Р. повноважень народного депутата і виключив його з Прогресивної політичної партії. Однак Р. відмовився віддавати тимчасове посвідчення народного депутата України, посилаючись на те, що Конституція України не передбачає механізму позбавлення депутатського мандата за перехід із партії у партію.

Які юридичні наслідки тягне за собою перехід народного депутата із однієї партії в іншу, із однієї фракції в іншу?

Наскільки обґрунтованими є правові позиції Р. і БПС?

119. Прокурор району порушив кримінальну справу проти народного депутата України Ш. і викликав його для пред’явлення звинувачення у вчиненні злочину.

Адвокат Ш. звернувся до адміністративного суду зі скаргою на дії прокурора, в якій просить суд скасувати постанову про порушення кримінальної справи проти народного депутата Ш. та визнати дії прокурора незаконними.

Чи є в суду правові підстави для задоволення скарги адвоката?

У чому полягає порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності?

120. Розглянувши депутатський запит народного депутата С. з вимогою надати інформацію про стан злочинності й відповідні копії звітів, начальник обласного УМВС України К. відмовився це зробити, обґрунтовуючи свої дії тим, що такі дані становлять інформацію про діяльність органів досудового слідства і не можуть бути надані громадянам на підставі їх запитів.

Чи обґрунтованою є відмова К. у наданні інформації за депутатським запитом народного депутата С.?

121. Слідчий прокуратури М. виніс постанову про проведення обшуку в приміщенні ТОВ “Обрії”. Однак провести обшук М. разом із співробітниками підрозділу міліції швидкого реагування не вдалося, оскільки після того, як М. пред’явив директору ТОВ “Обрії” постанову про проведення обшуку, до приміщення увірвався народний депутат України Р., повісив на двері бухгалтерії ТОВ “Обрії” папірець із написом “Громадська приймальня народного депутата України Р.” і заявив, що М. разом із працівниками міліції має невідкладно залишити це приміщення, оскільки він орендує його у ТОВ “Обрії” для своєї громадської приймальні. Також Р. зазначив, що у цій кімнаті він веде прийоми виборців і зберігає свою службову документацію. Таким чином, на думку Р., для того, щоб проводити обшук у даному приміщенні, необхідно спочатку отримати дозвіл Верховної Ради України.

Після таких дій і заяв Р. співробітники правоохоронних органів були змушені припинити обшук і залишити приміщення ТОВ “Обрії”.

Дайте розгорнутий конституційно-правовий аналіз цієї ситуації, оцінюючи при цьому правомірність дій та заяв кожного із учасників казусу.

Список нормативних актів і літератури

Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 12. – Ст. 565.

Про комітети Верховної Ради України // Закон України від 04.04.1995 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 19. – Ст. 134.

Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. // Там же. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

Про Рахункову палату: Закон України від 11.07.1996 р. // Там же. – 1996. – № 43. – Ст. 212. зі змін. // Там же. – 1998. – № 24. – Ст. 137.

Парламентське право України / за ред. О. Н. Ярмиша. – Х., 2007. – 500 с.

Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні (конституційно-правовий аспект) / Ю. Г. Барабаш. – Х.: Легас, 2004. – 192 с.

Барабаш Ю. Г. “Глобалізаційний” виклик парламентаризму: конституційно-правовий аналіз / Ю. Г. Барабаш // Університ. наук. записки. – 2007. – № 1. – 2007. – С. 40-46.

Барабаш Ю. Г. Інститут розпуску парламенту на сучасному етапі державотворення: порівняльно-правовий аналіз / Ю. Г. Барабаш // Там же. – 2008. – № 1. – 2008. – С. 36-43.

Пустовіт Ж. М. Поняття та сутність установчої функції Верховної Ради України / Ж. М. Пустовіт // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2007. – № 2. – С. 59-64.

Сушкова Х. В. Конституційно-правові форми реалізації представницької функції Верховної Ради України / Х. В. Сушкова // Бюл. М-ва юстиції України. – 2007. – № 4. – С. 65-74.

Кривенко Л. Верховна Рада України – однопалатний парламент / Л. Кривенко // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1998. – № 4. – С. 78-79.

Погорілко В. Ф. Конституційно-правовий статус Верховної Ради – парламенту України: проблеми теорії і практики /

В. Ф. Погорілко // Правова держава: щорічник наук. праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 11. – К.: Вид. Дім “Юрид. кн.”, 2000. – С. 103-117.

Погребняк Н. Апарат Верховної Ради України: конституційно-правовий статус, структура, порядок формування / Н. Погребняк // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 7. – С. 118-120.

Жук Н. А. Достроковий розпуск парламенту як складова “хрестоматійної” рівноваги між гілками влади / Н. А. Жук // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – № 819. Сер. Право. – Вип. 2 (4)/2008. – 2008. – С. 42-49.

Шевченко Т. О. Розпуск парламенту як випадок колективного припинення повноважень народних депутатів України / Т. О. Шевченко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2007. – 1. – С. 77-82.

Т е м а 27. Конституційний статус Президента України

П л а н

1. Статус Президента України.
2. Повноваження та акти Президента України.
3. Гарантії діяльності Президента України.
4. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень Президента України.
5. Правовий статус Ради національної безпеки і оборони України.

Завдання

122. Верховна Рада України прийняла “пакет” законопроектів із невідкладних питань економічного розвитку України. За цей пакет проголосувало 305 народних депутатів України. Голова Верховної Ради України підписав усі законопроекти, що входили в “пакет”, і направив їх на підпис Президентові України.

Глава держави, виступивши по центральному телебаченню, розкритикував цей “пакет” за змістом, заявивши, що парламент вийшов за межі своїх конституційних повноважень, а також акцентував на порушенні процедури ухвалення, оскільки Конституцією України прийняття законопроектів “пакетом” не передбачено. У зв’язку з цим Президент наголосив, що він відмовляється підписувати й офіційно оприлюднювати цей “пакет” законів, однак і право вето до них застосовувати також не буде.

Яким чином можна вирішити цей конфлікт?

Що таке право вето і як Президент має його застосовувати?

123. На прес-конференції Президента України журналіст обнародував інформацію, відповідно до якої Голова апеляційного суду однієї з областей М. продовжує обіймати свою посаду незаконно, оскільки вже півроку як досяг пенсійного віку. Президент України доручив відповідальним працівникам Адміністрації терміново підготувати проект указу про звільнення М. з посади Голови апеляційного суду та з посади судді. Того ж вечора цей указ з’явився на офіційному сайті Президента України.

Які повноваження має Президент України у сфері функціонування судової гілки влади?

Який порядок їх реалізації?

Наскільки конституційним є вказаний указ Президента України?

124. Перед поїздкою на багатосторонню міжнародну зустріч міністрів у сфері промисловості країн – членів Світової Організації Торгівлі від Президента України на ім’я міністра аграрної політики та продовольства України були направлені Директиви з приводу ведення переговорів та підписання багатосторонньої угоди з питань співробітництва у сфері важкого машинобудування. Однак міністр відмовився діяти відповідно до Директив, посилаючись на те, що згідно з Конституцією України він як член Кабінету Міністрів виконуватиме лише ак-

ти Президента України, якими відповідно до Конституції України визнаються укази і розпорядження.

Проаналізуйте повноваження Президента України в зовнішньополітичній сфері.

Наскільки обґрунтованою з конституційно-правової точки зору є відмова міністра виконувати Директиви?

125. На засіданні РНБО Секретар Ради оголосила результати перевірки діяльності низки дипломатичних представництв України. Зокрема, Секретар зауважила, що вкрай неефективною є діяльність посольства України в Республіці Болівія. У проекті рішення РНБО передбачалося усунення надзвичайного і повноважного посла України в Республіці Болівія Д. із займаної посади. За це рішення проголосували всі присутні на засіданні Ради високопосадовці крім Прем'єр-міністра та міністра закордонних справ, які утрималися від голосування. Відразу після цього Президент України своїм указом ввів у дію вказане рішення РНБО.

Які юридичні наслідки матиме таке рішення РНБО?

Проаналізуйте повноваження РНБО у сфері контролю органів державної влади.

У чому полягає сутність інституту контрасигнації актів Президента України?

126. Після вступу на пост Президент України видав указ про прийняття до громадянства України громадянина Російської Федерації К. за особливі заслуги перед Україною. Парламентська тимчасова слідча комісія з'ясувала, що К. здійснював приховане фінансування виборчої кампанії Президента через підставних осіб та у зв'язку з цим запропонувала достроково припинити повноваження Президента в порядку імпічменту.

Чи є в даному випадку підстави для імпічменту Президента? Яка процедура усунення Президента в порядку імпічменту?

Яким чином, на Ваш погляд, можна вдосконалити існуючу процедуру імпічменту Президента?

Список нормативних актів і літератури

Про Президента Української РСР: Закон України від 05.07.1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 33. – Ст. 446.

Про вибори Президента України: Закон України від 05.03.1999 р. // Там же. – 1999. – № 14. – Ст. 81.

Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. // Там же. – 1998. – № 35. – Ст. 237.

Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. // Там же. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

Рішення Конституційного Суду України № 19-рп/2003 від 10.12.2003 р. (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 51. – Ст. 2704.

Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2007 від 16.05.2007 р. (справа про звільнення судді з адміністративної посади) // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 40. – Ст. 1589.

Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2009 від 15.01.2009 р. // Там же. – 2009. – № 5. – Ст. 139.

Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: моногр. / Ю. Г. Барабаш. – Х.: Право, 2008. – 220 с.

Барабаш Ю. Г. Про політичну складову у статусі глави держави в напівпрезидентських республіках / Ю. Г. Барабаш // Бюл. М-ва юстиції України. – 2010. – № 6. – С. 27-36.

Барабаш Ю. Г. Окремі питання конституційно-правової сутності президентського арбітражу / Ю. Г. Барабаш // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина: зб. наук. статей та тез наук. повід. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. 23.11.2012 р.: [у 2 ч.]. – Ч. 1. – Х.: Точка, 2012. – С. 12-15.

Кушніренко О. Г. Президентська республіка як негативний фактор дії закону “циркуляції еліт” / О. Г. Кушніренко //

“Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт”:
Матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (XXIII Харківські полі-
тологічні читання). – Х.: ХАП, 2010. – С. 130-132.

Кривенко Л. Президент України: еволюція конституцій-
но-правового статусу / Л. Кривенко // Віче. – 1998. – № 10. –
С. 77-95.

Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституцій-
но-правової теорії та практики: моногр. / С. Г. Серьогіна. – Х.:
Право, 2011. – 768 с.

Тодька Ю. Н. Президент України: конституціоно-
правовий статус / Ю. Н. Тодька, В. Д. Яворский. – Х.: Факт,
1999. – 256 с.

Т е м а 30. Правова охорона та захист Конституції України

П л а н

1. Поняття дотримання, охорони та захисту Конституції України.
2. Форми захисту Конституції України.
3. Заборона політичних партій як форма захисту Конституції: правова природа та порядок застосування.

Завдання

127. Лідери однієї з політичних партій України, яка за результатами виборів народних депутатів України пройшла до законодавчого органу і стала парламентською партією, заявили, що найближчим часом будуть наполягати на прийнятті закону про заборону комуністичної ідеології та відповідної партії. На їх думку, діяльність цієї партії прямо суперечить чинній Конституції України.

Ваша думка із цього приводу? Чи може бути парламентом прийнятий такий закон? Якщо так, то яке рішення з цього питання може бути прийняте Конституційним Судом України?

Чому заборона політичних партій розглядається як форма захисту Конституції?

Хто приймає рішення про заборону політичних партій і чи можна його оскаржити в суді?

128. Верховна Рада України прийняла у третьому читанні Закон України “Про внесення змін до Конституції України”, яким передалася ліквідація Конституційного Суду України і передача його повноважень Верховному Суду України. Висновки щодо відповідності цього законопроекту статтям 157, 158 Конституції України від Конституційного Суду отримані не були. Названий Закон було направлено на підпис Президенту України, який застосував право вето щодо нього. Народні депутати України звернулися до адміністративного суду зі скаргою на дії Президента України, в якій просять визнати їх неконституційними та зобов’язати главу держави підписати Закон й оприлюднити його.

Яким чином має бути вирішений цей спір?

Які засоби охорони Конституції України можуть бути застосовані в цьому випадку?

129. На всеукраїнському референдумі прийнято Закон України “Про організацію та проведення масових політичних заходів”. Президент України відмовився підписувати і офіційно оприлюднювати цей Закон, оскільки він не відповідає Конституції України.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся з конституційним поданням до Конституційного Суду щодо перевірки на конституційність відмови глави держави від підписання зазначеного Закону.

Охарактеризуйте основні форми правової охорони Конституції Президентом України та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Яке рішення повинен прийняти Конституційний Суд України?

130. Колишній народний депутат України, уважно прочитавши Закон України “Про інформацію”, дійшов висновку,

що деякі його статті суперечать Конституції України. У зв'язку з цим він звернувся до Конституційного Суду України з конституційним зверненням, в якому просив визнати відповідні положення Закону України “Про інформацію” неконституційними.

Які існують форми звернення до Конституційного Суду України?

Визначте основні положення можливого рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційного звернення колишнього Президента України.

131. Громадянин України С. оскаржив у Окружному адміністративному суді незаконне, на його думку, рішення районної державної адміністрації, яким порушувалися його конституційні права. Суд відмовив С. у задоволенні його адміністративного позову. Це рішення було оскаржене ним в апеляційному, а потім у касаційному порядку, але залишилося без змін.

Не погодившись із позицією адміністративних судів, гр. С. звернувся з конституційним зверненням до Конституційного Суду України, в якому просив суд здійснити офіційне тлумачення Закону України, відповідно до якого було прийнято рішення районної державної адміністрації.

Які існують форми правової охорони громадянами Конституції України?

Підготуйте проект відповідного рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційного звернення С.

132. Міністерство юстиції України на підставі того, що Консервативна республіканська партія не брала участь у виборах більше 10 років, прийняла рішення про заборону діяльності даного об'єднання громадян.

Дайте юридичну оцінку рішення Міністерства юстиції України. Визначте підстави та порядок заборони діяльності політичних партій.

Вкажіть, чим відрізняється заборона діяльності від анулювання свідоцтва про державну реєстрацію політичних партій.

Список нормативних актів і літератури

Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики: [моногр.] / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 2000. – 608 с.

Конституційна юрисдикція: підруч. / за ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова. – Х.: Право, 2012. – 168 с.

Кушніренко О. Г. Конституційний Суд України як гарант охорони і захисту засад конституційного ладу держави / О. Г. Кушніренко // Держ. буд-во та місц. самоврядування. – Вип. 6. – Х.: Право, 2003. – С. 40-45.

Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні / В. Є. Скомороха. – К.: МП Леся, 2007. – 716 с.

Лунь З. Правова охорона Конституції: до питання про постановку проблеми / З. Лунь // Право України. – 2002. – № 7. – С. 13-17.

Шульженко Ю. Л. О понятии “правовая охрана конституции” / Ю. Л. Шульженко // Государство и право. – 2002. – № 7. – С. 5-12.

Тацій В. Я. Правові засоби охорони конституції / В. Я. Тацій // Вісн. акад. прав. наук України. – 1995. – № 3.

Тодыка Ю. Н. Конституция Украины – основа стабильности конституционного строя и реформирования общества / Ю. Н. Тодыка, Е. В. Супрунюк. – Симферополь, 1997. – 312 с.

Тесленко М. “Непорушність” Конституції як особлива гарантія її правової охорони / М. Тесленко // Право України. – 2006. – № 11. – С. 10-14.

Селіванов А. О. Доктрина “охорони Конституції України” в період активних політичних задумів про її реформування / А. О. Селіванов // Вісн. Конституц. Суду України: загальнодержавне періодичне видання. – 2011. – № 1. – С. 75-81.

Рабінович П. Охорона Конституції України засобами конституційного судочинства / П. Рабінович, В. Гончаров // Право України. – 2011. – № 6. – С. 105-112.

Тацій В. Я. Порухив Основний Закон? Відповідай!: [Правові засоби охорони Конституції] / В. Я. Тацій, Ю. М.

Грошевий // Вибрані статті, виступи, інтерв'ю; упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. – Х.: Право, 2010. – С. 768-771.

Колінко Я. Поняття обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану / Я. Колінко // Юрид. Україна. – 2010. – № 8. – С. 25-31.

Тема 31. Конституційний Суд України як суб'єкт правової охорони та захисту Конституції України

П л а н

1. Конституційне судочинство як форма захисту Конституції України.
2. Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції.
3. Порядок формування Конституційного Суду України і його структура.
4. Функції та повноваження Конституційного Суду України.
5. Юрисдикція Конституційного Суду України.
6. Статус судді Конституційного Суду України.
7. Гарантії незалежності суддів Конституційного Суду України та підстави припинення їх повноважень.
8. Загальна характеристика конституційно-судового процесу.
9. Акти та правові позиції Конституційного Суду України.

Завдання

133. На пленарному засіданні Верховної Ради України народним депутатом була висловлена пропозиція про необхідність зміни нинішньої моделі формування Конституційного Суду. Зокрема, він запропонував, щоб судді призначалися Президентом за згодою парламенту, що, у свою чергу, суттєво зни-

зить рівень конфліктності в його діяльності, а також мінімізує фактор “партійності” суддівського корпусу.

Який існує механізм формування Конституційного Суду України? Які моделі комплектування органів конституційної юрисдикції Вам відомі у сучасному світі? Проаналізуйте аргументи народного депутата.

134. На пленарному засіданні Конституційного Суду України між суддями виникла суперечка, пов’язана з неоднаковим розумінням одного з положень Закону України “Про Конституційний Суд України”. У зв’язку з цим Голова Конституційного Суду України запропонував на цьому ж пленарному засіданні здійснити офіційне тлумачення спірного положення Закону. За таке рішення проголосували 12 суддів.

Конституційний Суд України ухвалив відповідне рішення і офіційно розтлумачив спірні положення Закону України “Про Конституційний Суд України”.

Проаналізуйте конституційність і законність прийняття такого рішення Конституційним Судом України.

Яка існує процедура розгляду справ Конституційним Судом України?

135. Верховна Рада України прийняла Земельний кодекс, окремі положення якого, на думку 48 народних депутатів України, суперечать Конституції України. У зв’язку із цим народні депутати України звернулися до Конституційного Суду України із конституційним поданням, в якому просили визнати відповідні положення Земельного кодексу неконституційними.

Які існують форми звернення до Конституційного Суду України?

Підготуйте проект відповідного рішення до Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційного подання народних депутатів України?

136. Верховна Рада України прийняла Закон “Про внесення змін до Конституції України”, відповідно до якого Конституційному Суду України було заборонено розглядати на предмет

відповідності Конституції України (на конституційність) закон про внесення змін до Конституції України, які вже були прийняті парламентом і набрали чинності.

Президент України звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням здійснити офіційне тлумачення цього Закону і роз'яснити, чи мав право парламент його приймати.

Проаналізуйте дану ситуацію.

Яке рішення має прийняти Конституційний Суд України?

Які повноваження має Конституційний Суд України щодо перевірки на конституційність законів України?

137. Після обговорення конституційного подання на засіданні колегії суддів Конституційного Суду України суддя-доповідач у справі розіслав у провідні наукові заклади країни листи з проханням надати відповідні висновки щодо проблеми, висвітленої у поданні. Професор одного із закладів відмовився відповідати на цей лист, мотивуючи це тим, що він не був офіційно залучений Конституційним Судом України до справи у якості експерта, а тому не зобов'язаний відповідати на будь-які листи.

Проаналізуйте дану ситуацію. Які права і обов'язки має суддя Конституційного Суду України? Яке правове становище судді-доповідача?

138. У чинній редакції Закону “Про Конституційний Суд України” міститься норма про те, що суддя Конституційного Суду України звільняється з посади органом, який його обрав або призначив, та перераховуються відповідні підстави (зокрема, порушення суддею присяги тощо).

Проаналізуйте дану норму з точки зору практики її застосування. Чи відповідає вона меті забезпечення незалежності суддів Конституційного Суду України? У чому специфіка незалежності суддівського корпусу в конституційному судочинстві?

139. У 2010 р. депутатська фракція Лівой партії України зареєструвала у Верховній Раді України законопроект щодо по-

вернення смертної кари як виду покарання у кримінальне законодавство України. На зауваження експертів про те, що смертна кара вже була скасована Конституційним Судом України, депутати відповіли, що вказану правову позицію Суд формулював ще в 1999 р., за інших політико-правових умов. На сьогоднішній же день стрімке зростання злочинності, спровокованої світовою фінансовою кризою 2008 р., потребує адекватних заходів у боротьбі зі злочинністю, насамперед застосування смертної кари.

Проаналізуйте дану ситуацію. Чи може парламент подолати правову позицію Суду новим регулюванням? Які юридичні властивості актів Конституційного Суду України? Які наслідки мають рішення Конституційного Суду України для відповідних актів і договорів?

С п и с о к н о р м а т и в н и х а к т і в і л і т е р а т у р и

Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

Регламент Конституційного Суду України: затв. рішенням Конституційного Суду України від 05.03.1997 р. // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 20. – Ст. 87.

Рішення Конституційного Суду України № 13-рп/2008 від 26.06.2008 р. (справа про повноваження Конституційного Суду України) // Там же. – 2008. – № 52. – Ст. 1742.

Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2000 від 14.12.2000 р. (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) // Там же. – 2000. – № 51. – Ст. 2226.

Барабаш Ю. Г. Конституційний Суд versus адміністративні суди?: роздуми з приводу статті В. М. Кампо / Ю. Г. Барабаш // Юрид. вісн. України. – 2009. – № 38 (19-25 вересня). – С. 12.

Тихий В. Основні повноваження Конституційного Суду України / В. Тихий // Вісн. Акад. прав. наук України: зб. наук. праць. – № 2-3 (33-34). – 2003. – X., 2003. – С.287-301.

Скомороха В. Конституційна юрисдикція в Україні: становлення і перспективи розвитку / В. Скомороха // Вісн. Конституц. Суду України. – 2002. – № 1. – С. 50-55.

Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція / М. Козюбра // Там же. – 2000. – № 4. – С. 24-32.

Стрижак А. Конституційний Суд України як інститут забезпечення та захисту конституційної законності / А. Стрижак // Там же. – 2010. – № 1. – С. 102-110.

Веніславський Ф. В. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу / Ф. Веніславський // Там же. – 2010. – № 2. – С. 130-137.

Стрижак А. А. Конституційний Суд України як гарант дотримання конституційних принципів демократичної, правової держави / А. А. Стрижак // Право України. – 2010. – № 6. – С. 4-11.

Стецюк П. Конституційний Суд України як суб'єкт формування сучасного українського конституціоналізму (до постановки проблеми) / П. Стецюк // Право України. – 2010. – № 6. – С. 70-74.

Савчин М. Конституційний контроль і розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції / М. Савчин // Юрид. вісн. України. – 2009. – № 43 (24-30 жовтня). – С. 5.

Мартинюк Р. С. Конституційний Суд України у системі стримувань і противаг / Р. С. Мартинюк // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – Вип. 39. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2008. – С. 186-192.

Кириченко Ю. Конституційний Суд України як обов'язковий учасник процесу внесення змін до Конституції України / Ю. Кириченко // Вісн. Конституц. Суду України. – 2006. – № 1. – С. 76-80.

Селіванов А. Конституційний Суд України в нових умовах забезпечення конституційності у державі / А. Селіванов // Там же. – 2006. – № 4. – С. 45-48.

Шемшученко Ю. Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції / Ю. Шемшученко, Г. Мурашин // Там же. – 2006. – № 4. – С. 3-10.

Кушніренко О. Г. Конституційний Суд України як гарант охорони і захисту засад конституційного ладу держави / О. Г. Кушніренко // Держ. буд-во та місц. самоврядування. – Вип. 6. – Х.: Право, 2003. – С. 40-45.

Головченко В. В. Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції (до п'ятої річниці Конституційного Суду України) / В. В. Головченко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2002. – № 1. – С. 96-99.

Тема 32. Відповідальність у конституційному праві

П л а н

1. Співвідношення понять “відповідальність у конституційному праві”, “конституційно-правова відповідальність” та “політична відповідальність”.

2. Поняття, види та підстави конституційно-правової відповідальності.

3. Поняття та склад конституційного правопорушення.

4. Конституційно-правові санкції.

Завдання

140. Міністерство юстиції України звернулося до суду із заявою про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії “Добра” на тій підставі, що протягом 6 місяців з дня реєстрації нею створені й зареєстровані у встановленому законом порядку обласні організації лише у 13 областях України та міська у м. Київ, однак не створено республіканської партійної організації в Автономній Республіці Крим, а також не в усіх згаданих областях створені відповідні партійні організації районного рівня. Крім того, виявилось, що фактично членами цієї політичної партії є лише тисяча громадян України.

Чи є підстави для притягнення політичної партії “Добра” до конституційно-правової відповідальності?

Чи можна вважати анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії притягненням до конституційно-правової відповідальності?

Яким має бути рішення суду в цій справі?

141. На позачерговому з'їзді партії “Українська інтелігенція” ухвалено рішення про звільнення від обов’язків голови партії, міністра національної безпеки С.

Це рішення С. оскаржив у районному суді, аргументуючи свої вимоги тим, що з’їзд був нелегітимним, оскільки в його проведенні не брали участь представники 6 регіональних організацій, що є грубим порушенням ст. 6 Статуту партії. Ці факти підтвердилися в ході судового розгляду справи. Суд виніс постанову: визнати рішення з’їзду незаконним та поновити С. на посаді голови партії.

Чи можна вважати вказане рішення суду видом конституційно-правової відповідальності?

На яких конституційно-правових засадах будуються взаємовідносини політичних партій і держави?

Дайте правову оцінку постанові суду.

142. Громадянин Німеччини Д. знаходився на лікуванні в одному з санаторіїв Криму. Через декілька днів він, пославшись на низький рівень обслуговування, виїхав із санаторію і вирішив помандрувати територією півострова. Коли він намагався на власному авто в’їхати на територію м. Севастополя, його зупинив співробітник міського відділу ДАІ. Він пояснив Д., що той відповідно до чинного законодавства не має права в’їжджати на територію міста, оскільки на території останнього діє особливий правовий режим, який передбачає заборону перебування в місті іноземців без дозволу компетентних органів влади. Крім того, співробітник ДАІ вилучив у Д. паспорт, пояснивши свої дії тим, що Д. порушив порядок перебування іноземців на території України. Документ був переданий начальнику міського відділу ДАІ. Останній анулював візу Д. і виніс припис

про необхідність залишення Д. території України протягом 24 годин.

Який порядок пересування територією України для іноземців, що перебувають в Україні на законних підставах?

До якої конституційно-правової відповідальності можуть притягатися іноземці в Україні?

Дайте правову оцінку діям та рішенням співробітників ДАІ.

143. Керуючи автомобілем у нетверезому стані, громадянин Туреччини допустив зіткнення з іншим автомобілем. Злякавшись наслідків, він незабаром спробував повернутися до своєї батьківщини, але виїхати з України не зміг, оскільки на кордоні посадові особи прикордонної служби повідомили йому, що відносно нього порушено кримінальну справу. Іноземець здивувався і заявив, що матеріальну шкоду ним було відшкодовано, а потерпілі до нього претензій не мають.

Що може бути підставою для відмови у виїзді іноземного громадянина за межі України?

Кого з іноземних громадян не можна притягнути до кримінальної відповідальності?

144. Протягом чергової сесії Верховна Рада України працювала в режимі пленарних засідань всього 14 днів, при цьому не прийнявши жодного закону. У зв'язку з цим Президент України видав указ про дострокове припинення повноважень парламенту та про призначення позачергових виборів.

Вважаючи такий акт Президента України неконституційним, 230 народних депутатів звернулися до Конституційного Суду України з відповідним конституційним поданням.

Чи є в даному випадку підстави для притягнення до конституційно-правової відповідальності парламенту України та Президента України?

Які конституційно-правові санкції можуть бути застосовані до цих суб'єктів конституційно-правових відносин?

145. У зв'язку з порушенням міською радою міста К. вимог Конституції та законів України Верховна Рада України прийняла постанову про дострокове припинення повноважень міської ради міста К. та про призначення позачергових виборів депутатів міської ради міста К.

Чи є в даному випадку підстави для притягнення до конституційно-правової відповідальності міської ради міста К.?

Який існує порядок притягнення до конституційно-правової відповідальності міської ради міста К.?

Список нормативних актів і літератури

Тодыка Ю. Н. Конституция Украины – Основной Закон государства и общества / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 2001. – 382 с.

Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины: отрасли права, наука, учебная дисциплина / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Фомо: Райдер, 1998. – 292 с.

Тацій В. Порушив Основний Закон? Відповідай! (Правові засоби охорони Конституції) / В. Тацій, Ю. Грошевий // Голос України. – 1995. – 6 липня.

Летнянчин В. І. Конституційна відповідальність у механізмі реалізації Конституції України / В. І. Летнянчин // Конституційний процес в Україні: здобутки та проблеми: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 25-26 черв. 2009 р. – Х.: Право, 2009. – С. 170-174.

Шон Д. Т. Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности / Д. Т. Шон // Государство и право. – 1995. – № 7. – С. 35-43.

Колосова Н. М. Конституционная ответственность / Н. М. Колосова // Там же. – 1997. – № 2. – С. 86-91.

Красикова А. Конституционная ответственность в современном украинском конституционализме / А. Красикова // Юрид. вест. – 2001. – № 2. – С. 90-93.

Лучин В. О. Конституционные деликты / В. О. Лучин //

Государство и право. – 2000. – № 1. – С. 12-19.

Пащенко А. Фактичні та юридичні підстави конституційної відповідальності / А. Пащенко // Право України. – 2002. – № 5. – С. 126-130.

Боброва Н. А. Ответственность в системе гарантий конституционных норм / Н. А. Боброва, Т. Д. Зражевская. – Воронеж, 1985. – 156 с.

Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: моногр. / Ю. Г. Барабаш. – Х.: Право, 2008. – 220 с.

Кафарський В. І. Політична і конституційно-правова відповідальність суб'єктів державно-політичних відносин / В. І. Кафарський // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – Вип. 48. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2010. – С. 124-131.

Батанова Н.М. Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин / Н. М. Батанова // Часопис Київ. ун-ту права. – 2009. – № 2. – С. 60-66.

Червяцова А. Конституційно-правова відповідальність держави й фізичних осіб / А. Червяцова // Вісн. прокуратури. – 2007. – № 1. – С. 80-85

Чепель О. Д. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України / О. Д. Чепель // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – Вип. 282. Правознавство. – 2005. – С. 31-35.

Ярмиш О. Н. Конституційно-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності / О. Н. Ярмиш, А. О. Пащенко // Наше право: наук.-практ. журнал. – 2003. – № 2. – С. 5-11.

Погорілко В. Ф. Конституційно-правова відповідальність / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко // Правова держава: щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Вип. 13. – К.: Юрид. кн., 2002. – С. 114-130.

Скрипнюк О. В. Конституція України та розвиток теорії та практики конституційно-правової відповідальності / О. В. Скрипнюк // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – № 6. – С. 41-48.

5. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Підготовка до практичних занять допомагає глибше вивчити основні теми конституційного права України, оволодіти вмінням самостійно працювати з Конституцією України, законами, іншими нормативними правовими актами та спеціальною літературою.

Самостійна робота здійснюється у таких формах:

- виконання домашніх завдань;
- доопрацювання матеріалів лекції;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової літератури (вказаної наприкінці кожної теми);
- складання конспектів тем, що виносяться на самостійне вивчення.

З усіх тем практичних занять необхідно використовувати такі підручники та навчальні посібники: Конституційне право України / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. – Х.: Право, 2008; Конституційне право України / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. – К.: Юрид. думка, 1999; Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 2000; Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Фомо: Райдер, 1998; Кушніренко О. Г. Конституційне право України в схемах і дефініціях / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько, Ф. В. Веніславський. – Х.: Фоліо, 2003.

На сайті Тодиківських читань (<http://www.tchytannya.org.ua>) в електронному вигляді розміщені публікації викладачів кафедри конституційного права, які можна використовувати при підготовці до практичних занять, а також при виконанні індивідуальних і курсових робіт. На порталі АСУ навчальним процесом Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого” (<http://nulau.edu.ua/>) у розділі “Навчально-методичні матеріали” в електронному вигляді знаходяться програми, методичні рекомендації та завдання, екзаменаційні питання, а також методичні відеоматеріали, за допомогою яких можна здійснити он-лайн перегляд навчального матеріалу, лекцій та семінарських занять.

У кінці кожної теми практичних занять названі, окрім монографічних джерел, нормативні матеріали, які слід використовувати при підготовці. Вихідні дані актів вказані відповідно до їх первинної редакції. У зв'язку з тим, що до кожного із зазначених актів неодноразово вносилися зміни та доповнення, треба використовувати тексти нормативно-правових актів, розміщених в інформаційно-пошукових системах “Законодавство”, “Ліга” та інших електронних базах даних.

Підготовка до практичних занять передбачає вирішення практичних завдань (аналіз матеріалів для роздумів) до відповідної теми. Перед виконанням необхідно ретельно вивчити всі питання теми практичного заняття та ознайомитися і опрацювати рекомендовану літературу і нормативні джерела. Усі завдання (у тому числі і зазначені в “Матеріалах для роздумів”) мають виконуватися письмово у спеціальному зошиті для практичних занять з конституційного права України. Необхідно залишати вільне місце поруч із відповіддю на завдання для того, щоб після обговорення на практичних заняттях внести певні корективи до відповіді на те чи інше питання.

Розглядаючи конкретне завдання, слід дослідити всі обставини казусу і чітко відповісти на поставлені після завдання питання. Відповіді мають носити розширений та обґрунтований характер, обов'язково із посиланням на норми того чи іншого акта, а також на монографічне або навчальне джерело, яке використовувалося.

Вирішення завдань на практичних заняттях передбачає не тільки доповідь студента, якого опитують, з того чи іншого казусу, а й дискусію всіх присутніх студентів із приводу питань до відповідного завдання. Після обговорення практичного завдання викладач підводить підсумки і пояснює правильне рішення, яке має бути зафіксоване в робочому зошиті студента.

6. ПОТОЧНИЙ (МОДУЛЬНИЙ) ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Опис предмета курсу

Курс	Галузь, освітньо-кваліфікаційний рівень, спеціальність	Характеристика навчального курсу (структура залікового кредиту)
<p>Кількість кредитів ECTS: 7,0</p> <p>Модулів: 3</p> <p>Змістових модулів: 6</p> <p>Загальна кількість годин: 234</p> <p>Тижневих годин: 7,4</p>	<p>0304 “Право”</p> <p>“Бакалавр”</p> <p>6.030401 “Правознавство”</p>	<p>Обов’язкова:</p> <p>Модуль I Лекції: 84 Практичні заняття: 52</p> <p>Модуль II Індивідуальна робота: 34</p> <p>Модуль III Самостійна робота: 64</p> <p>Вид контролю: поточний модульний контроль, іспит</p>

Організація поточного модульного контролю

Оцінювання знань студентів з конституційного права України здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК). Загальним об'єктом оцінювання знань студентів є відповідні частини програми навчальної дисципліни “Конституційне право України”, оволодіння якою, відповідно, перевіряється під час ПМК.

Завдання ПМК – з'ясувати рівень розуміння та засвоєння навчального матеріалу змістового модуля, здатності осмислити зміст теми чи розділу, а також переконатися, що студенти вміють застосовувати отримані конституційно-правові знання при вирішенні професійних завдань.

Об'єктами поточного модульного контролю знань студентів виступає успішність на практичних заняттях та виконання модульних контрольних завдань.

Оцінювання результатів ПМК здійснюється викладачем наприкінці вивчення кожного змістового модуля. Воно здійснюється з урахуванням роботи студента на практичних заняттях та результатів виконання контрольних завдань із відповідного змістового модуля.

Критеріями оцінювання можуть бути:

1. а) повнота і ґрунтовність відповіді на питання плану практичного заняття;

б) уміння обґрунтувати свою точку зору при обговоренні доповіді, використання основної і додаткової літератури із теми заняття;

в) повнота і переконливість наведених доводів при вирішенні казусів;

г) посилання на норми національного та міжнародного права, а також на судову та правозастосовчу практику – від 0 до 3 балів.

2. Оцінка за модульну контрольну роботу (у тому числі у формі тестів) – від 0 до 3 балів.

Виконання модульних контрольних завдань може проводитися у формі тестування.

Конкретний перелік тестів, порядок і час їх складання,

критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на початку навчального року.

Підсумковий бал за результатами ПМК оформляється під час останнього практичного заняття відповідного семестру.

Кожен модуль оцінюється у 6 балів. Результати ПМК знань студентів вносяться до відомості обліку поточної успішності та є основою для визначення загальної успішності студента і враховуються (у разі необхідності) при виставленні балів за підсумковий контроль знань (ПКЗ). Загальна кількість балів за ПМК складає 36.

У разі невиконання завдань ПМК з об'єктивних причин студенти мають право, за дозволом декана (викладача), скласти їх до останнього практичного заняття. Час та порядок складання визначає кафедра.

7. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Відповідно до “Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців” індивідуальна робота студентів з конституційного права України може включати: участь у роботі студентського наукового гуртка (проблемної групи) з конституційного права України, у студентських конференціях, конкурсах, олімпіадах; написання рефератів та їх презентація; анотацію прочитаної додаткової літератури; бібліографічний опис літератури; переклад іноземних текстів встановлених обсягів та інші форми роботи.

Вибір студентом видів індивідуальної роботи здійснюється згідно із власними інтересами за попереднім узгодженням з викладачем. Завдання для індивідуальної роботи студент отримує на початку навчального року.

Організацію, контроль та оцінку якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснює куратор, який закріплюється кафедрою за студентською навчальною групою. Результати індивідуальної роботи студента оцінюються не пізніше ніж за 15 днів до початку екзаменаційної сесії, під час якої він має скласти іспит. За індивідуальну роботу студент у змозі отримати максимально 14 балів.

8. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ

1. Поняття “сучасний конституціоналізм” та його елементи.
2. Поняття “конституція” та її юридичні властивості.
3. Класифікація конституцій.
4. Функції конституції.
5. Конституційне право України як провідна галузь права.
6. Поняття, предмет і метод конституційного права України.
7. Джерела галузі конституційного права України.
8. Конституційно-правові відносини та їх структура.
9. Загальна характеристика суб’єктів конституційного права.
10. Правосуб’єктність Українського народу.
11. Громадянин України як суб’єкт конституційного права України.
12. Органи публічної влади як суб’єкти конституційного права України.
13. Поняття “громадянство”: загальна характеристика.
14. Принципи громадянства України.
15. Загальна характеристика підстав набуття громадянства України та умови прийняття до громадянства.
16. Підстави та порядок припинення громадянства України. Порядок та умови виходу із громадянства України.
17. Поняття, категорії іноземців та особливості їх правового статусу.
18. Основні права, свободи та обов’язки іноземців та осіб без громадянства.
19. Особливості юридичної відповідальності іноземців та осіб без громадянства в Україні.
20. Поняття та особливості правового статусу біженців та осіб, що потребують тимчасового чи додаткового захисту.
21. Головні етапи розвитку українського конституціоналізму.
22. Розробка і прийняття Конституції України від 28 червня 1996 року.

23. Конституційний процес на сучасному етапі.
24. Загальна характеристика Конституції України від 28 червня 1996 року.
25. Порядок внесення змін до Конституції України.
26. Поняття конституційного ладу України та система його засад.
27. Україна як суверенна та незалежна держава: конституційно-правовий аспект.
28. Гарантії державного суверенітету в Конституції України.
29. Конституційні засади міжнародної діяльності України.
30. Акти міжнародного права в правовій системі України.
31. Україна як правова держава. Принцип верховенства права як складова конституційного ладу України.
32. Конституційний принцип поділу влади в Україні.
33. Пряма дія норм Конституції України.
34. Україна як соціальна держава: конституційно-правовий аспект.
35. Конституційні засади економічної системи.
36. Україна як демократична республіка: конституційно-правовий аспект.
37. Принцип народовладдя, форми реалізації народовладдя.
38. Конституційний принцип багатоманітності.
39. Конституційний лад та громадянське суспільство.
40. Поняття та види референдумів.
41. Предмет референдуму.
42. Порядок ініціювання референдуму громадянами та його призначення (проголошення) компетентними органами влади.
43. Порядок проведення всеукраїнського референдуму.
44. Юридична сила рішень, прийнятих на референдумі.
45. Конституційні засади розвитку національно-культурної сфери.
46. Конституційно-правовий статус національних меншин.
47. Правовий статус мов в Україні.

48. Принцип унітаризму та його закріплення в Конституції України. Ознаки унітарної держави.
49. Поняття та система адміністративно-територіального устрою, його принципи.
50. Порядок утворення адміністративно-територіальних одиниць та зміни їх статусу .
51. Поняття та особливості автономії в унітарній державі.
52. Конституційно-правовий статус АРК.
53. Загальна характеристика Конституції АРК.
54. Система органів влади АРК та їх компетенція.
55. Конституційний принцип гарантованості місцевого самоврядування.
56. Поняття місцевого самоврядування та його система.
57. Особливості організації місцевого самоврядування на рівні області (району) та на рівні територіальних громад.
58. Поняття “державні символи України” та їх нормативне закріплення.
59. Поняття “конституційний статус людини та громадянина”.
60. Система конституційних прав і свобод людини.
61. Природні права людини та їх закріплення в конституційному законодавстві.
62. Конституційні обмеження в реалізації прав людини.
63. Міжнародні стандарти в галузі прав людини.
64. Принципи конституційного статусу людини.
65. Принцип рівності та форми його гарантування.
66. Загальна характеристика особистих прав людини.
67. Свобода слова та її конституційні гарантії. Поняття та види інформації.
68. Конституційний статус засобів масової інформації. Види ЗМІ.
69. Право на доступ до публічної інформації та особливості його реалізації.
70. Права та гарантії діяльності журналістів.
71. Право на особисту недоторканність.
72. Свобода пересування та вільний вибір місця проживання: поняття та умови реалізації.

73. Право на свободу світогляду та віросповідання, форми його реалізації.
74. Конституційно-правовий статус релігійних організацій.
75. Загальна характеристика політичних прав громадян.
76. Право на участь в управлінні державними справами.
77. Виборче право громадян.
78. Принципи виборчого права.
79. Право на свободу об'єднань. Види об'єднань громадян.
80. Політичні партії: поняття, порядок легалізації, права, відповідальність.
81. Право на мирні зібрання та умови його реалізації.
82. Загальна характеристика конституційного регулювання економічних, соціальних, екологічних прав та прав у сфері культури.
83. Конституційні гарантії прав людини.
84. Конституційні обов'язки людини і громадянина. Конституційний обов'язок дотримання Конституції України.
85. Способи формування вищих органів влади в Україні.
86. Загальна характеристика виборчого права як інституту конституційного права.
87. Типи виборчих систем. Виборча система в Україні.
88. Стадії та суб'єкти виборчого процесу.
89. Гарантії кандидатів у народні депутати України, інших суб'єктів виборчого процесу.
90. Висування та реєстрація кандидатів у народні депутати України.
91. Передвиборча агітація.
92. Конституційний статус Верховної Ради України як парламенту, його склад та структура.
93. Конституційна регламентація функцій парламенту України.
94. Загальна характеристика законодавчого процесу. Акти парламенту.
95. Повноваження ВРУ та дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.
96. Конституційний статус Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

97. Конституційний статус Рахункової палати як спеціалізованого органу парламентського контролю.
98. Конституційний статус народного депутата України. Набуття та припинення ним повноважень.
99. Права та обов'язки народного депутата України. Депутатський запит та депутатське звернення.
100. Гарантії діяльності народного депутата України. Депутатська недоторканність.
101. Конституційний статус Президента України.
102. Повноваження та акти Президента України.
103. Гарантії діяльності Президента України. Недоторканність Президента України.
104. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень Президента України.
105. Правовий статус Ради національної безпеки і оборони України.
106. Система органів виконавчої влади.
107. Конституційний статус Кабінету Міністрів України як Уряду України.
108. Склад, порядок формування та припинення діяльності Кабінету Міністрів України.
109. Повноваження та акти Кабінету Міністрів України.
110. Конституційні засади судової системи України.
111. Конституційний статус органів прокуратури України.
112. Поняття “охорона та захист Конституції України”.
113. Форми захисту Конституції України.
114. Заборона діяльності політичних партій як форма захисту Конституції: правова природа та порядок застосування.
115. Конституційно-правові підстави обмеження реалізації прав людини в умовах воєнного чи надзвичайного стану.
116. Конституційне судочинство як форма захисту Конституції України.
117. Порядок формування Конституційного Суду України і його структура.
118. Функції та повноваження Конституційного Суду України. Юрисдикція Конституційного Суду України.

119. Конституційно-правовий статус судді Конституційного Суду України.

120. Загальна характеристика конституційно-судового процесу.

121. Акти та правові позиції Конституційного Суду України.

122. Поняття, види та підстави конституційно-правової відповідальності.

123. Конституційно-правові санкції.

9. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів із конституційного права України здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК), індивідуальної роботи студентів та підсумкового контролю знань студентів (ПКЗ) за 100-бальною шкалою. Завдання ПМК та індивідуальної роботи студентів оцінюються в діапазоні від 0 до 50 балів; завдання, що виносяться на ПКЗ, – від 0 до 50 балів.

ПКЗ із конституційного права України проводиться у формі іспиту з ключових питань, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані конституційно-правові знання з сучасними політико-правовими проблемами.

Конкретний перелік питань і завдань, що охоплюють увесь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку навчального року. До екзаменаційного білета включаються три питання з конституційного права України.

При проведенні іспиту в усній формі оцінка повинна бути кратна 5 (0, 25, 30, 35, 40, 45, 50). Критерії оцінювання знань і умінь студента мають відповідати нижчезказаним параметрам:

Кількість балів	Критерії оцінювання знань і умінь студента
1	2
50	<ol style="list-style-type: none"> 1. Всебічне, систематичне і глибоке знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, у тому числі орієнтування в основних наукових доктринах та концепціях дисципліни. 2. Засвоєння основної та додаткової літератури, рекомендованої навчально-методичним посібником. 3. Здатність до самостійного поповнення знань із дисципліни та використання отриманих знань у практичній роботі.

1	2
45	<p>1. Повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни.</p> <p>2. Засвоєння основної літератури та знайомство з додатковою літературою, рекомендованою навчально-методичним посібником.</p> <p>3. Здатність до самостійного поповнення знань із дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.</p>
40	<p>1. Достатньо повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, за відсутності у відповіді суттєвих неточностей.</p> <p>2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої навчально-методичним посібником.</p> <p>3. Здатність до самостійного поповнення знань із дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.</p>
35	<p>1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, що уможливило подальше навчання і майбутню роботу за професією.</p> <p>2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої навчально-методичним посібником.</p> <p>3. Помилки та суттєві неточності при відповіді на іспиті за наявності знань для їх самостійного усунення або усунення за допомогою викладача.</p>
30	<p>1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, що уможливило подальше навчання і майбутню роботу за професією.</p> <p>2. Знайомство з основною літературою, рекомендованою навчально-методичним посібником.</p> <p>3. Помилки при відповіді на іспиті за наявності знань для усунення найсуттєвіших із них за допомогою викладача.</p>
25	<p>1. Прогалини в знаннях по значній частині основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни.</p> <p>2. Наявність суттєвих помилок при відповіді на іспиті.</p> <p>3. Неможливість продовжити навчання або здійснювати професійну діяльність без додаткової підготовки з цієї дисципліни.</p>

1	2
0	1. Відсутність знань по значній частині основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. 2. Неможливість продовжити навчання або здійснювати професійну діяльність без проходження повторного курсу з цієї дисципліни.

До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати в балах ПМК, індивідуальної роботи студентів та ПКЗ.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку згідно з такою шкалою:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НУ "ЮАУ ім. Ярослава Мудрого"
A	Відмінно – відмінне виконання, але з незначною кількістю помилок	5	90-100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80-89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75-79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70-74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60-69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	35-59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1-34

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, семінарських занять, самостійної роботи.....	5
3. Програма навчальної дисципліни “Конституційне право України”.....	8
4. Плани практичних занять.....	13
5. Самостійна робота студентів.....	115
6. Поточний (модульний) та підсумковий контроль знань студентів.....	117
7. Індивідуальна робота студентів.....	120
8. Контрольні питання для підготовки до іспиту.....	121

Навчальне видання
Електронна копія
**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
**“КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ”**

(галузь знань 0304 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”,
напрямок підготовки 6.030401 “Правознавство”)

У к л а д а ч і: БАРАБАШ Юрій Григорович,
КОЛІСНИК Віктор Павлович,
СЛІНЬКО Тетяна Миколаївна,
РЕЧИЦЬКИЙ Всеволод Володимирович,
КУШНІРЕНКО Олександр Георгійович,
БАЙРАЧНА Лариса Кимівна,
ЛУКАШ Сергій Юрійович,
ДАХОВА Ірина Іванівна,
ВЕНІСЛАВСЬКИЙ Федір Володимирович,
ЛЕТНЯНЧИН Любомир Іванович,
КИЧУН Віктор Іванович,
ТКАЧЕНКО Юрій Володимирович,
ЧУБ Олена Олександрівна,
НЕСТЕРЕНКО Оксана В’ячеславівна,
ТКАЧЕНКО Євген Володимирович,
ЄВСЄЄВ Олександр Петрович,
ПОЛХОВСЬКА Інна Костянтинівна,
СЕРЕДЮК-БУЗ Вікторія Василівна,
БЕРЧЕНКО Григорій Валерійович

Відповідальний за випуск *Ю. Г. Барабаш*

Редактор *Л. В. Русанова*

Комп’ютерна верстка *А. В. Старжинської*

План 2012

Підп. до друку 05.12.2012. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Ум. друк. арк. 8,2. Облік.-вид. арк. 5,2. Вид. № 212.
Тираж прим. Зам. № 4523. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.